

Günümüz Türk Toplumunda Dinsellik ve Kadın/Erkek Aleyhtarı Tutumlar

Doç. Dr. Veysel UYSAL*

Abstract

Religiosity in the Contemporary Turkish Society and Anti-feminist Attitudes

This article studies the process of change in personal and social life in relation to traditional and modern values. In another words, different approaches to man and woman which are resulted from Islamic and traditional culture have been highlighted. Observations made in the modern society indicates that patterns of behaviour have changed.

In particular the changes of attitude regarding women's status and role in society. Hence, we will study the relationship between independent variables (sex, age, education, income, locality) and dependent variables (attitudes towards women)

1. Giriş

İnsanlık tarihi boyunca maddî gelişmeler ile dinî ve ahlâkî gelişmenin aynı paralelde seyretmediği, bu iki alanın birbirinden farklı olduğu tarihi bir gerçektir. Din ile modernleşmeyi bir çatışma içinde görmek, gelenek-modernlik kutuplaşmasında olduğu gibi, gerçekliğin/realitenin tahrif edilmesi değil midir?

Bu iki alanı ideolojik bir anlayıştan uzak ve objektif bir yaklaşım ile kendi bağlamlarında değerlendirmek gerekir. Din, sadece duygulara hitap eden bir kanun değildir; aynı zamanda akla, bilime de değer verir¹, hatta onu teşvik eder².

Modern düşünce sayesinde insanlar maddî imkânlarla kavuşmuş, statik yapıdan kurtularak hayatlarına hareketlilik gelmiştir. Sosyal ilişki ve bağlantılarda gözle görülür büyüme ve gelişme meydana gelmiştir. İnsanlığın bugünkü durumuna gelmesinde modernliğin payını inkâr etmek mümkün değildir³.

Bu çalışmada atıfta bulunulan bazı kavramlar arasındaki ilişkiler, araştırma modelini belirleyecek bir konumdadır. Dolayısıyla kavramlar arasındaki ilişkilerden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. "Günümüze, çağa ait, onu çağrıştıran" gibi anlamlara gelen modern kavramı⁴, ile "geleneksel kimliğin kalıbında bir açılma, nesilden nesile geçen aile, yöresellik ve toplumsal sınıf kimliğinden bir kaçış" şeklinde

* MÜ İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ "İlim Çin'de de olsa gidip onu alınız." Hz. Muhammed

² Ali Fuat Başgil; *Din ve Laiklik*, İstanbul 1991, s. 75.

³ Ali Akdoğan; *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, İstanbul 2002, s. 47-48.

⁴ S. Hayri Bolay; *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 318.

çeşitli anlamlara gelen modernlik (modernité) kavramı arasında sıkı bir ilişki vardır.

Keza bir dünya görüşü ve yaşayış biçimi olarak modernlik ile onu besleyen ve onun zihni arka planını oluşturan modernizm kavramı arasındaki bağlantıyı unutmamak gerekir. Zira modernizm “*akılcı düşüncenin keşfettiği yasalarla yönetilen ve aşkın ilkenin yok olup, yerini insanoğlunun özgürlük ve sorumluluk haklarının aldığı bir özne dünyası*” olarak tanımlamaktadır⁵. Bu anlam ve bağlamda değerlendirildiğinde modernliğin iki yönlü bir olgu olduğu görülmektedir⁶.

Toplumun tüm yönlerinde yaşanan bir dönüşüm ve değişme süreci olarak modernleşme, her zaman ilerleme ve gelişme anlamlarına gelmeyebilir⁷. Modern düşüncenin ürünü olan ve insanlığı hayrette bırakan geniş çaplı sosyal ve teknik gelişmelerin, “bireyler için tatminkâr bir kimlik sunmadığı” anlaşılıyor. Hatta büyük şehir hayatında kalabalıklar içinde yalnız bırakarak bireyleri bunalıma da düşürebilmektedir.

Her kültür ve medeniyet, merkezde aile ve akrabalık ilişkileri olmak üzere kadınlık ve erkeklik konusunda günün şartlarına ve dönemlere göre değişebilen bir takım kurallar koyar. Bizim çeşitli konulardaki görüşlerimizi, olaylara bakışımızı, tavır ve hareketlerimizi etkileyen bu toplumsal değer ve normlar, kadın ve erkeklerle ilgili görüşleri, cinsiyet rollerini, görev ve sorumluluklarımızı belirleyerek toplum üyeleri üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakır.

Bugün modern hayatta ve çalışma şartlarında görülen değişikliklere ve gelişmelere paralel olarak kadına yüklenen görev ve sorumluluklarla ilgili beklenti ve anlayış değişikliği olduğu gayet açıktır. Geleneksel ve çağdaş yaklaşımlar kadın ve erkeğin sorumluluk paylaşımını farklı açılardan değerlendirmektedir.

Geleneksel anlayış çerçevesinde bütün toplumlarda kadının ev işlerinde, erkeğin ev dışı işlerle uğraşması doğal karşılanmıştır. Bu durum, 1930’lu yıllara kadar, biyolojik ve genetik bir gerçeklik olarak görülmüş ve biyolojik farklılığa bağlı olarak açıklanmıştır⁸.

Savaşların etkisi, ekonomik şartlar, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadın iş gücüne duyulan ihtiyaç gibi çeşitli nedenler kadının iş ve çalışma hayatının her alanına girmesine yol açmıştır. Böylece kadınlar “hem ev kadını, hem de çalışan kadın” olarak aynı anda ikili rol üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu çifte rol üst-

⁵ Ömer Demir - Mustafa Acar; *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 1997, s. 159.

⁶ Antony Giddens; *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul 1994, s. 15.

⁷ Kadir Canatan; *Bir Değişme Süreci Olarak Modernleşme*, İstanbul 1995, s. 36.

⁸ Güvenc Bozkurt; *İnsan ve Kültür*, İstanbul 1979, s. 256.

lenme, hem kadın için, hem de aile için bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla cinsiyet rollerinin yeniden sorgulanması zorunluluğu doğmuştur⁹

Her toplumda kültüre göre belirlenen yerleşik kalıp yargılar vardır. Bu kalıp yargılar veya peşin hükümler kadın ve erkeklerin belirli beklentilere uygun davranmasına veya hareket etmesine yol açar. Toplumsallaşma süreci bu esas üzerine kuruludur. Sosyalizasyon süreci boyunca, sosyal cinsiyet rollerine ait bir takım kavramlaştırmalar (kadınlık, kızlık, annelik, kendini eşine ve ailesine adama, namus, şeref, erkeklik, aileyi geçindirme, babalık vb.) etkili olur. Aile, okul, sosyal çevre ve kitle haberleşme araçları da bu sosyal cinsiyet rollerini aşılır.

Kadın için eve bağlılık ve annelik, erkek için ev reisiği ve erkek olarak evin diğer üyelerinden "sorumlu" olma gibi anlayışlar aile içinde kazanılır. Ömür boyu bu roller kendilerine benimsetilir ve hatırlatılır¹⁰. Ailenin namusunu da özellikle kadın temsil eder.

İş ve çalışma hayatında olduğu gibi dinî hayatla ilgili olarak insanların yaşadıkları ve yaşamaları muhtemel birtakım problemler, fert ve toplum hayatını etkileyebilir. Modernitenin dine esaslı bir biçimde karşı olduğunu ileri süren sekülerleşme teorisine göre, bir toplum ne kadar modernize olursa, o kadar dinden uzaklaşacaktır. Son yıllarda bu teori giderek yoğunlaşan bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışma bir anlamda "modernite daha önceleri iddia edildiği gibi dine düşman olmayabilir" düşüncesini ifade etmektedir. Bunun nedenini ise modernizm (felsefe ağırlıklı) ile modernite (uygulama durumu) arasındaki farktan kaynaklandığını gözlemek mümkündür.

*"Modern toplum yakından incelendiği zaman din ve sekülerizm çekişmesinde garip bir yer değişiminin olduğu görülür. Şöyle ki: Modern dünyada önceleri din kriz yaşarken, şimdilerde sıra sekülerizme gelmiştir. Bir dünya görüşü olarak sekülerizm Aydınlanma düşüncesiyle aynı kaderi paylaşarak son zamanlarda önemli bir sarsıntı geçirmiştir. Bu da tabiiyle dinin modern toplumdaki durumunu ve geleceğini etkilemektedir."*¹¹

Aslında problem dinin ve modernizmin sınırlarını belirlemede yatmaktadır. Nitekim günümüzde din, toplumun itici güçleri arasında sayılan siyaset ve ekonomi alanlarından aktif olarak koparılmış; böylece toplumsal yapılandırmada öne çıkan fonksiyonları ciddi şekilde zayıflamıştır. Dolayısıyla dinin, modernleşme

⁹ Aysel Günindi; *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı*, Ankara 1999, s. 9 vd.

¹⁰ Yıldız Ecevit; "Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emegi", *Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Şubat-Mart, 1985, s. 78.

¹¹ Peter Berger; "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine", *Sekülerizm Sorgulanıyor*, Der. ve çev. Ali Köse, İstanbul 2002, s. 76.

sürecindeki toplumların yeniden yapılandırılmasında, sadece edilgen veya tepkisel sayılabilecek çıkışlarıyla bağımlı bir değişken olarak işlev göreceği düşüncesi ileri sürülmektedir. Bu durum, dinin aydınlatma çağıyla başlayan toplumdan soyutlanmasına karşı bir tepki olarak algılanabilir. Burada dinin esnek fonksiyonlarının yeniden güç kazanması sürecini tespit etmek mümkündür.¹²

Türkiye'nin fiili dinsellik göstergelerinde ortaya çıkan farklılaşmalara göz atıldığında, dinin algı ve tasvirinden farklı olarak, günlük hayatın içsel boyutlarına nüfuz eden ve modern tarzlarla bütünleşen davranış kalıpları ve tavırların yoğunluğu hissedilecektir¹³.

Din yalnızca inanç alanıyla sınırlı kalmaz; ayrıca bir dizi belirlenmiş veya tanımlanmış davranış örüntüsüyle kulluğun göstergelerine işaret eder. Meselâ ibâdetler hem bireysel, hem de toplumsal evrende yapılıdır. Dinî inançlar, günlük olay ve durumlarla ilgili tecrübeler ve hayat stratejilerine güvenlik aşılar ve bireyin güven duygusunu güçlendirir; inanan kişi için pek çok anlamda güven sağlayıcı roller üstlenerek, güvenlik ortamını temsil eder ve böylece de kişisel ve toplumsal hayatın ahlakî ve pratik yollarını sağlarlar¹⁴.

Dinsellik, dinden farklı olarak kişisel ve sosyal tezahürleri ifade eder ve inanç ekseninden hareketle sosyal hayata yansır. Zira toplumsal yapının dinsellikle bütünleştiği en önemli alanlardan biri, değerler dünyasıdır¹⁵. Çünkü dünya görüşü olarak değerler, hayata düzen verir, onu simgeleştirir ve anlam kategorileri sağlar. Bu bağlamda dinsellikte kişilerin dinî tutum ve davranışlarını tek tek özetleyen dindarlıktan öteye giderek elde edilebilecek genel bir anlam çerçevesine vurgu yapılır. Benzetmek gerekirse dinsellik, sosyal yönü ve görünümlü içinde, kişilerin özel hayatlarındaki eğilimlerinden sosyal hayatta oluşturdıkları imajlara kadar somutlaşan zihniyetlerini, süreklilik içinde ve mevcut değişkenlere de bağlı olarak, zaman ve mekan çerçevesinde günlük hayata yansıtan bir ayna durumundadır.

Bizi ilgilendiren dinin hangi teolojik veya fiili görüntülere sahip olduğu değil; bu bağdaşık unsurların bireysel ve toplumsal alana yaydığı etkinin, varsa ne gibi işaret, tezahür ve göstergelere sahip olduğudur. Kısaca din değil, dinsellik veya dindarlık algısı bizim araştırmamızın esas konusunu oluşturmaktadır.

A. Araştırma Konusu

Çalışmanın esası, günümüz Türk toplumunda müslümanların dindarlık algılarını, erkek/kadın aleyhtarlığını/tafaftarlığını tespit ve tahlildir. Ampirik ve tasvirî bir yönü olması bakımından bu çalışma, bize göre, günümüz müslüman-

¹² Zeki Arslantürk – M.Tayfun; Amman; *Sosyoloji*, İstanbul 2000, s. 329.

¹³ Necdet Subaşı; "Gündelik Hayat ve Dinsellik", *Euro Agenda: Avrupa Günüğü*, yıl 1, S. 2, 2002, s. 249 (237-260).

¹⁴ Antony Giddens; *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul 1994, s. 109, 113.

¹⁵ Subaşı Necdet; "Gündelik Hayat ve Dinsellik", s. 250 (237-260); Mübeccel Kıray; "Toplum Yapısı ve Laiklik", *Toplumbilim Yazıları*, Ankara 1982, s. 76 (67-87).

larının kendilerini nasıl bir dindar olarak algıladıklarını, bir müslümanda hangi dinî vasıf ve davranışların öne çıkarıldığını ve böylece geleneksellikten modernliğe doğru hızla değişen sosyal hayatta dinin ve kültürel değerlerin nasıl bir rol oynadığını anlamamıza yardım edebilecektir.

Bir saha araştırması olarak tasarlanan bu çalışma, psikolojinin çeşitli dallarında kullanılan metot ve tekniklerden yararlanarak din psikolojisinin inceleme sahasına giren "dinsellik (dindar algısı) boyutları ile aile kurumunda erkek ve kadına atfedilen rollere ilişkin görüşler" arasındaki ilişki ve etkileşimi ele almaktadır.

Ulaştığımız kaynaklarda görebildiğimiz ve anladığımız kadarıyla ailede iş ve sorumluluk paylaşımı konusunda yapılan araştırmalar, çok az oranda da olsa, erkeğin ev işlerinde sorumluluk almaya başladığını göstermektedir¹⁶. Konuyla ilgili olarak Batı'da yapılan çalışmalarda, kadının "bütçeyi ayarlama, ev temizliği, yemek pişirme" işlerinde, erkeğin ise "çamaşır ve tamir" işlerinde daha fazla katkısı olduğu, aile içinde iş ve görev paylaşımı bakımından kadınların en çok "ev temizliği, yemek pişirme, bulaşık yıkama ve çocukların bakımı" gibi işlerden sorumlu oldukları, kocaların ise birinci derecede sorumlu oldukları alanın "ev ve bahçe bakımı" olduğu ifade edilmektedir¹⁷.

Ülkemizde DPT tarafından yapılan bir araştırmada "Erkeğin ev içi işlere ilgisi ne olmalıdır?" soruna verilen cevaplara göre aile reislerinin %35.5'i "ev içi işlere yardımcı olmalıdır", %31.7'si "ev içi işlere katılmamalıdır", %21.4'ü "kadın çalışıyorsa ev içi işlere yardımcı olmalı", %5.72'si "ev içi işleri paylaşmalı, %5.38'i kadın çalışıyorsa "ev içi işleri paylaşmalıdır" şeklinde dağılım oranları tespit edilmiştir¹⁸.

Kırşehir'de çalışan annelerle yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, araştırmaya katılan kadınların %47'si "eşinin ev işlerine yardım ettiğini" belirtmiştir¹⁹. Kadının çalışıp çalışmama durumuna göre ise "çalışan kadının eşinin, çalışmayan kadının eşine göre daha fazla ev işi yaptığı" anlaşılmaktadır²⁰.

Oya Çitçi'nin araştırmasına göre ise, "Kadınlar için ideal yaşam biçimine ilişkin görüşleri" almaya yönelik soruya cevap verenlerin % 68.9'u kadın için ideal yaşam ev kadınlığı ve iş kadınlığı rollerinin birleştirilerek yürütülmesi şeklinde ifade edilmiştir. İyi bir ev kadını ve anne olmalı diyenlerin oranı % 15.5 ve meslek eğitimi görüp gerekti-

¹⁶ Aysel Günindi; *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı*, Ankara 1999, s. 14.

¹⁷ P. England ve G. Farkas; *Households, Employment and Gender: A Social, Economic and Demographic Issues*, New York 1986, s. 94.

¹⁸ DPT 1992, s. 141.

¹⁹ Kırşehir Sağlık Müdürlüğü yayını, 1991, s. 16.

²⁰ DİE, 1996, s. 16.

ğinde bunu kullanmalı diyenlerin oranı % 15.3, başarılı iş kadını olmalı diyenlerin oranı ise, % 0.3'tür²¹.

Malatya'da yapılan bir araştırmaya katılanlar, kadınların % 65.14'ü *ev kadını ve iş kadını rollerini* birleştirerek yürütmesini kadın için ideal yaşam biçimi olarak dile getirmişlerdir²². Bir başka çalışmanın sonuçlarına göre ise, "*Kadınların öncelikli yeri neresidir*" sorusuna kadınların %34.39'u evi, % 20.2'si işi, % 63.58'i "her ikisi de" demiştir²³.

Bu konularla ilgili olarak yapılan sosyolojik incelemeleri ve din psikolojisi alanında yapılan sosyo-psikolojik araştırmaları dikkate alarak, araştırma konumuzla şöyle bir bağlantı kurmak mümkündür. Erkekler ve kadınlar tarafından yaşanan din, durağan (statik), tekparça halinde (monolitik) değildir. Aksine din dinamik, hareket ve tekâmül halindedir. Aslına bakılırsa din, daha ilk çocukluktan itibaren ve hayatının sonuna kadar insanın psikolojik gelişimi ile karşılıklı etkileşim içindedir. Bu etkileşim duygusal, bilişsel (cognitif) ve ilişkisel alanları, kimlik ve kişilik gelişimi ile ilgilidir. Bu etkileşim, sosyo-historik değişmeler tarafından da etkilenir²⁴. İnsanın psikolojik durumu onun dinî yaşantısını etkilediği gibi, benimseyip içselleştirdiği dinî inançlar da psikolojisini etkiler. Ancak insanın dinini yaşarken temel kişilik özellikleri ve psikolojik yapılar belirleyici bir rol oynamaktadır²⁵.

Dinsellik ile kadın/erkek aleyhtarlığı ilişkisini, geleneksellik-modernlik bağlamında değerlendirirken kamusal ve özel alandaki değişimi dikkate almak gerekir. Kadının ev dışı faaliyet alanlarına girmesi aile ilişkilerde, görev ve sorumluluk anlayışında değişiklik meydana getirmiştir. Özellikle günümüzde kadının üstlendiği çifte rolün, iş ve aile hayatını dengeleyebilmek için kadına daha fazla sorumluluk ve yük getirdiğini belirtmek gerekir. Çünkü terazinin kefesini aile hayatı lehine ağır bastığında, iş hayatında ikinci sınıf çalışan olma durumunda kalabilir. Tersine iş hayatı kefesine ağırlık verdiğinde ise kendisinin de benimsediği geleneksel kutsal görevi olan "iyi anne" ve "iyi eş" olmaktan ödün verecektir. Bu durum kadını ruhsal çöküntüye itmektir²⁶.

²¹ Oya Çitçi; *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*, Ankara 1982, s. 173.

²² Gülsen Demir; *Çalışan Kadınlarda Rol Çatışması*, (M.Ü. Sütçü İmam Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 1991, s. 138.

²³ Meryem Koray; *Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri*, İstanbul 1993, s. 145.

²⁴ Vassilis Saroglou-Dirk Hutsebaut; *Religion et Developpement Humain, Questions Psychologiques*, L'Harmattan Paris 2001, s. 9.

²⁵ Antoine Vergote; *Religion, Foi et Incroyance*, s. 15 (Türkçesi: *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 1999).

²⁶ Necla Pur; "Türkiye'de Kadın İşgücü ve Sorunları", *Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme Konulu Konferans Tebliğleri*, Ankara 1992, s. 27 (Başbakanlık, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları 23-29).

Biz bu çalışmada, modern Türk toplumunun ekonomik ve sosyal hayatında yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm sürecine paralel olarak: *Türk erkeğine ve kadınına atfedilen dini, geleneksel ve modern değerler nelerdir? Acaba aile ve toplum hayatında kadının statüsü, kendisine verilen yetki ve sorumluluklar değişmekte midir? Anayasa ve Medeni Kanun'da kadınlar lehine yapılan düzenlemelere rağmen, zihniyet olarak toplumumuzda hâlâ geleneklere göre hareket etme eğilimi var mıdır?* sorularına ve yapıldığı bölge ve zaman ile sınırlı olmakla birlikte, araştırmaya katılanlardan anket vasıtasıyla toplanan veriler ışığında şu sorulara da cevap aranmaktadır:

1. "Cinsiyet, yaş ve medeni durum" gibi demografik değişkenlerin insanımızın dinselliğinde, erkekler ve kadınlar ile ilgili görüşlerinde anlamlı bir farklılık doğuruyor mu?

2. "Erkek taraftarlığı/aleyhtarlığını ve kadın taraftarlığını/aleyhtarlığını" benimseyip-benimsememe açısından iki cins arasında fark var mıdır?

3. Geleneksel ve modern zihniyet bakımından gruplar arası farklılık anlamlı mıdır?

4. Dinsellik ile erkek/kadın aleyhtarlığı arasındaki ilişkiler bağlamında geleneksel-lik-modernlik anlayışında nasıl bir değişim olmaktadır?

B. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, dinsellik ile kadın ve erkeklerle ilgili görüşler arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Ancak araştırmanın temel amacı demografik özellikler ve dinsellik ile erkek/kadın aleyhtarlığını yansıtan tutumlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Bununla beraber farklı dinsellik durumlarına göre insanların kadın ve erkeğe bakışları arasındaki ilişkilerin çeşitli yönlerden -ölçekler elverdiği ölçüde- incelenmesi de amaçlanmaktadır.

Araştırma genelde İstanbul ve çevresinde yapıldığından daha çok Marmara ve Trakya bölgeleri ağırlıklıdır. Bununla birlikte yöre değişkeni deneklerin "hangi yöredensiniz?" sorusuna verdikleri cevaplara göre sınıflandırılmıştır.

Araştırmanın amacı çeşitli konularda erkek ve kadınlarla ilgili olarak ne düşünüldüğü, erkek/kadın aleyhtarlığını, modern ve geleneksel değer ve normlar bağlamında beliren ortak eğilimleri ortaya koymaktır. Bunun yanında araştırmaya katılan kişilerin verdikleri cevaplar ya da yaptıkları tercihler ışığında, dinsellik durumu ile erkekler/kadınlar konusundaki tutum ve davranış eğilimleri arasında ilişki, incelenen sosyo-kültürel faktörler ile deneklerin görüşleri arasındaki etki ve etkileşim durumunu tasvir ve tahlil etmektir.

C. Araştırmanın Hipotezleri

Din duygusunun insanda fitri olup-olmadığı konusunda yapılan tartışmalar, din duygusunun, insanın doğuştan getirdiği kabiliyet ve eğilimler arasında mevcut olduğunu ve bu duygunun bağlanma ve güven duygularıyla yakın bir bağ içinde olduğunu öne çıkarmaktadır. Ancak insanlar dindar olarak dünyaya

gelmezler, sonradan sosyal ve kültürel çevre ona bir dinin inanç esaslarına göre nasıl ve niçin inandığını öğretecektir. Demek ki dinsellik (kendini dindar olarak algılama) yaşanan toplumda bir kültür sistemi olarak benimsenen dinin ve toplumun geleneksel kültür değer ve normlarına uygun bir atıf ve algılama sistemi olarak görülebilir.

Geleneksellik/modernlik çizgisinde dinsellik ile erkek ve kadın taraftarlığı arasında ilişki kurularak geleneksel ve modern zihniyet ile dini özellik ve davranışlar arasında etkileşim olacaktır. Geleneksel toplum yapısından modernliğe geçişte toplum yapısındaki değişimlere paralel olarak dinî ve sosyal kimlik algılamaları da değişir. Ancak burada geleneksel ve modern değer yargıları iç-içe geçerek karşılıklı etkileşim olacağından değer çatışmalarını azaltıcı yönde dinselikte ve sosyal cinsiyet rollerinde bir anlayış değişikliği olacaktır.

Araştırmanın hipotezi ya da iddiası, "günümüz insanının dinselliği ile toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturan değer yargıları arasında bağlar vardır. Bu bağlamda da deneklerin kognitif (bilişsel) dünyasını belirleyen toplumsal değer ve normlar, hem dinselikte, hem de erkek/kadın aleyhtarlığını yansıtan görüşlerde farklılık vardır" şeklinde formüle edilmiş ve buna bağlı olarak ifade edilen yukarıdaki prensipler çerçevesinde şu hipotezler ileri sürülmektedir:

1. Cinsiyet farklılıkları dinselikte ve kadın ve erkeklerle ilgili çeşitli konulardaki görüş ve tutumları etkiler. Dolayısıyla erkekler kendi lehinde, kadınlar kendi lehinde görüşleri daha çok benimseyecektir.

2. Dinselikle erkek/kadın aleyhtarlığı arasında pozitif yönde bir ilişki olup dinselikle arttıkça erkek/kadın aleyhtarlığı artar.

2. Metot

2.1. Araştırmaya Katılan Deneklerin Kişisel Özellikleri.

Araştırmaya 273'ü kadın, 365'i erkek olmak üzere toplam 638 kişi dahil edilmiştir. Medeni duruma göre örneklemin 364'ü evli, 254'ü bekâr, geri kalan 17 kişinin ise dul veya boşanmış olduğu tespit edilmiştir. Deneklerin genelde 18 yaşın üstünde olmasına dikkat edilmiştir.

Öğrenim durumuna gelince 113 kişi "ilk ve orta okul", 151 kişi "lise ve dengi okul" mezunu, 370 kişi "üniversite/yüksek okul" mezunudur. 4 denek ise öğrenim durumunu belirtmemiştir.

Araştırma İstanbul ve çevresinde yapıldığı için denekleri "Hangi yöredensiniz?" sorusuna verdikleri cevaplara göre 6 ayrı grupta topladık, bölgelere ayırdık. Bölgelere göre dağılımda istatistiksel ortalamaların sağlıklı alınabilmesi için benzer özellikleri olduğunu düşündüğümüz "Ege ve Akdeniz" bir bölgede, "Doğu ve Güneydo Anadolu" birlikte tek bölge halinde birleştirilmiştir.

2.2. Ölçme Aracı

a. Dinsellik (Dindar Algısı) Ölçeği

Dinsellikten maksat, kişinin kendisini dindar bir müslüman olarak algılamasında atıfta bulunduğu, bir müslümanda bulunması istenen bazı özellik ve davranışları kendisine uygun bulup bulmama derecesidir.

Araştırmada ölçme aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunda dinselliği ölçmek için 38 soru/ifade kullandık. Bu ifadeler, "bir müslümanda bulunması gereken üç özellik sizce nedir?" ve "Allah'ın sizden yapmanızı istediği üç şey nedir?" sorularına verilen cevaplardan elde edilmiştir. Böylece bir müslümanda bulunması gereken özellik ve davranışları içeren 38 madde anket formuna konulmuştur Ancak daha sonra yapılan analiz sonucunda faktör dışında kalan dört soru dışarıda bırakılmıştır.

Meselâ "Kur'an ve Sünnet'e uygun yaşarım", "Namaz kılarım", "Merhametli biriyim" gibi cümlelere denekler 5 basamaklı ölçekler üzerinde

1= Hiç uygun değil, 2= Uygun değil, 3= Emin değilim, 4=Bana uygun, 5= Çok uygun, seçeneklerinden birini işaretlemek suretiyle tercihini belirtmişlerdir.

Yapılan faktör analizi sonucu ifadeler 4 faktör/boyutta toplanmıştır:

1. Faktör: (Dinsel-1) Dini özellik ve davranış (15 soru)
2. Faktör (Dinsel-2) Sosyal özellik ve davranış (12 soru)
3. Faktör (Dinsel-3) Kişisel ahlaki yön (5 soru)
4. Faktör (Dinsel-4) Kötü huy (kaskanç/kibirli değilim) (2 soru)

Dinsellik Ölçeği bu dört alt boyutta toplanan toplam 34 ifadeden oluşturulmuştur. Reliability testi ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu ortaya koymuştur (alfa= ,9376).

Dinsellikte dört faktör olarak kümeleşen ifadeler aşağıda verilmiştir:

Dinsel 1: Deneklerin kendilerini "Kur'an ve Sünnet'e uyan, dinine bağlı, İslâm'ı yaşamaya çalışan, ibâdet eden, dine hizmet eden, dinini tebliğ etmeye çalışan, dini yaşamak için gayret sarf eden, İslâm'ın temsilcisi olmaya çalışan, Allah'a kulluk eden, teslimiyet içinde olan, muttaki/dinine bağlı, günahlardan sakınan, inancını savunan, namaz kılan ve zekat veren" gibi nitelik ve davranışlara sahip bir müslüman olarak algılamaları 'dinsellikte dini özellik ve davranış' boyutu olarak isimlendirilmiştir.

Dinsel 2: "Merhametlilik, iyi niyetlilik, müşfiklik iyilikseverlik, iyi kalplilik, sevecenlik, iyi ilişkiler kurma, kardeşlik duygusu, karşısındakine değer verme, misafirperverlik, hayır severlik, uyumluluk," gibi özellikler dinselliğin 'sosyal ahlak boyutu' olarak değerlendirilmiştir.

Dinsel 3: "Cesaretlilik, sosyallik, üretkenlik, kişilik, bilgili olma gayreti" gibi özellikler, kişilik değerleri olarak dinselliğin 'kişisel ahlak boyutu' olarak isimlendirilmiştir.

Dinsel 4: Olumsuz özellikler olarak kabul edilen "kıskançlık, kibirlilik' gibi istenmeyen iki özellik dinselikte 'kötü huy' olarak adlandırılmıştır.

b. Kadın ve Erkeklerle İlgili Görüşler Testi

"Erkek ve Kadınlarla İlgili Görüşler Ölçeği" bu araştırmada günümüz Türk toplumunda kadın ve erkek taraftarlığını ve/veya aleyhtarlığını ölçmek ve dinselik arasında ilişkileri tespit etmek için kullanılmıştır. Ölçek, erkek taraftarı/kadın aleyhtarı 15 ifade, kadın taraftarı/erkek aleyhtarı 14 ifade olmak üzere toplam 29 cümleden oluşturulmuştur.

Denekler cevaplarını 4 basamaklı ölçekler üzerinde yapmışlardır. Şöyle ki:

"Bir toplumun, düşünce ve fikir liderliği daha çok erkeklerin elinde olmalıdır."

Bu görüşe katılan bir kişi "1 veya 2" yi işaretleyerek tercih belirtirken; bu görüşe katılmayan bir kişi ise "3 veya 4" ü işaretlemek suretiyle "karşı olduğunu" belirtecektir.

"Karı kocanın aynı sebeplerle boşanabilmeleri mümkün olmalıdır."

1 = Tamamen katılıyorum, 2 = Oldukça katılıyorum,
3 = Pek katılmıyorum, 4 = Hiç katılmıyorum

Erkek taraftarlığını (geleneksel tutumu) yansıtan görüşlerin toplamı (15 soru) tek bir değişken olarak "erkek taraftarlığı/aleyhtarlığı" boyutunda değerlendirilmiştir. Aynı şekilde kadın taraftarlığını (modern tutumu) temsil eden görüşlerin tamamı (14 görüş) tek bir faktör olarak "kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı" boyutu üzerinde değerlendirilmiştir. Her iki faktör için düşük puanlar (1-2) katılma (evet) yönündeki tercihleri, yüksek puanlar (3-4) ise katılmama (hayır) yönündeki tercihleri ifade etmektedirler.

Reliability testi, ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermiştir (alfa = .889). Faktör analizi sonucunda ise 6 faktör ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmamızda içerik ve anlam bakımından "kadın aleyhtarlığı veya erkek aleyhtarlığı" diye iki boyutta toplayabileceğimiz görüşleri 6 alt boyutta toplamayı daha uygun bulduk.

Erkek ve Kadınlarla ilgili Görüşler ölçeğinde yer alan 6 alt ölçek/boyut şunlardır:

- Faktör 1: Erkek lehinde/kadın aleyhinde görüşler (10 soru)
- Faktör 2: Kadın lehinde/erkek aleyhinde görüşler (8 soru)
- Faktör 3: Görücü usulü, doğum kontrolü ve flört hakkında görüşler (3 soru)
- Faktör 4: Müstehcenlik, erkeğin ihaneti, kaçamak yapma, kadın için ekonomik ve sosyal özgürlük (3 soru)
- Faktör 5: Evlilik öncesi cinsel ilişki yaşağı (2 soru)
- Faktör 6: Küfürbazlık, evlenme teklifi, sarhoşluk konusunda görüşler (3 soru)

2.3. Uygulama

Anket 2002 yılının son ayları ile 2003 yılı Ocak ayını kapsayan bir zaman dilimi içerisinde uygulanmıştır. Denekler araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır.

Anket formları bazı deneklere okul ve iş yerlerinde, bazılarına ise evlerinde doldurmak üzere verilmiştir. Dataların analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Daha önce belirtildiği üzere araştırmanın konusu günümüz Türk toplumunda müslümanların dindar algılaması ile kadınlar ve erkeklerle ilgili görüşler arasındaki ilişki ve etkileşimdir. Kabul edilen belirli parametrelere göre incelenen olgusal ve yargısal durumlar arasında ilişki ve etkileşim olduğu temel hipotezinden hareketle, konuyla ilgili diğer sorulara cevap bulmak ve araştırma amaçları doğrultusunda değişkenler arası ilişkileri incelemek için çeşitli istatistik metot ve tekniklerinden yararlanılmıştır.

İlkönce dinsellik değişkenleri ile kadın/erkek aleyhtarlığı ve diğer konular-daki görüşleri kapsayan dört değişken (faktör) arasındaki ilişkilere bakılmış, daha sonra demografik değişkenlere (olgusal durumlar) göre gruplar arası karşılaştırmalar yapmak için görüş ve tutum farklılıkları incelenmiştir.

A. Değişkenler (Dinsellik ve Kadın/Erkek Aleyhtarlığı) Arası İlişkiler

Araştırmanın hipotezleri ve amaçları doğrultusunda değişkenler arası ilişkileri incelemek için yapılan korelasyon analizi sonuçları, "dinsellik (dindar algısı) boyutları ile kadın ve erkeklerle ilgili görüşler" arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 1: Değişkenler (Dinsellik ve Görüşler) Arasında Korelasyonlar (* p>.05; **p>.05)

		Dinsel 1	Dinsel 2	Dinsel 3	Dinsel 4
Erkek taraftarlığı/aleyhtarlığı Geleneksellik/Modernlik	Kor. K.	-,357**	-,018	,072	-,011
	p	,000	,641	,068	,784
	N	638	638	638	638
Kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı Geleneksellik/Modernlik	Kor. K.	-,208**	,055	,134**	,050
	p	,000	,162	,001	,205
	N	638	638	638	638
Faktör 3 Görtücü usulü, doğ. kont. ve flört hk. görüşler	Kor. K.	-,164**	,071	,091**	,005
	p	,000	,072	,001	,898
	N	638	638	638	638
Faktör 4 Müstehcenlik, eşini aldatma, eko. ve sos. özgürlük hk.	Kor. K.	-,003	,107**	,078*	,039
	p	,948	,007	,022	,322
	N	638	638	638	638
Faktör 5 Evlilik öncesi cinsel ilişki yasağı uyarısı hk. görüşler	Kor. K.	-,391**	-,097*	,006	-,081*
	p	,000	,014	,878	,042
	N	637	637	637	637
Faktör 6 Küfürbazlık, evlenme teklifi, sarhoşluk hk. görüşler	Kor. K.	-,154**	-,034	,010	-,010
	p	,000	,391	,808	,805
	N	638	638	638	638

Tablo 1'deki bulgulara göre, deneklerin dinsellik durumları ile söz konusu görüşleri arasında ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Dinsellikte '*dini özellikler ve davranışlar*' boyutu ile *erkek taraftarlığı* (geleneksellik) arasında $p > 0.1$ düzeyinde anlamlı ilişki vardır.

Dinselliğin bu boyutu ile "bağımlı değişken(ler)" arasındaki *negatif ilişki*, bağımsız değişkeni oluşturan tutum ve davranışlar arttıkça, bağımlı değişkenleri oluşturan görüşlerde/davranımlarda (erkek aleyhtarlığı/kadın aleyhtarlığı) azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, '*dini özellikler ve davranışlar*' boyutu ile kadın/erkek taraftarlığı arasında pozitif yönde ilişki olduğunun göstergesidir ($r = -0.357$, $p > .01$). Bu durum, aynı zamanda, dinselliğin bu boyutundaki tutum ve davranışlar arttıkça kadın/erkek aleyhtarlığının azaldığını göstermektedir.

Tersinden okunduğunda dinselliğin bu boyutu ile kadın ve erkeklerle ilgili görüşler arasında negatif ilişki olduğu anlaşılıyor. Diğer bir ifade ile, eğer erkek aleyhtarlığı artıyorsa, dinselliğin dinî özellik ve davranış boyutuna giren tutum ve davranışlar azalıyor demektir.

Eğer bu bulguları erkek taraftarlığı-aleyhtarlığı bağlamında bir geleneksellik-modernlik ilişkisi olarak değerlendirirsek, dinselliğin bu boyutu ile geleneksellik arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu söylenebilir.

Kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı bağlamında değerlendirildiğinde, dinselliğin "*dini özellik ve davranış*" boyutu ile *kadın taraftarlığı* arasında da anlamlı bir ilişki söz konusudur. Tablodaki göstergeler *negatif yönde ilişki* olduğunu belirtmektedir. Ancak kadın aleyhtarlığı parametrelerinde düşük puanlar (1-2) kadın taraftarlığını, yüksek puanlar (3-4) ise kadın aleyhtarlığını temsil etmektedir. Bu duruma göre ise dinsellik puanları düştükçe kadın aleyhtarlığı artıyor demektir ($r = -0.208$, $p > .01$).

B. Cinsiyete göre Dinsellik ve Kadın/Erkek Aleyhtarlığında Farklılıklar

Analiz sonuçları, Dinsellik Ölçeği'nin iki; Erkek ve Kadınlarla İlgili Görüşler Ölçeği'nin iki boyutunda kadınlarla erkekler arasında anlamlı fark bulunmadığını göstermiştir. Bu durumda dinselliğin "*dini özellik ve davranış ve kişisel ahlaki yön*" boyutlarına giren özellikler ve davranışlar bakımından günümüz toplumunun ortak dinî değer ve normları paylaştığını belirtmek gerekir.

Tablo 2'de sadece kadınlarla erkekler arasında anlamlı fark bulunan boyutlarla ilgili bulgular yer almaktadır.

Dinsellikte (kendini dindar olarak algılamada) "*dini özellik ve davranış*" ve "*kişisel ahlak yönü*" boyutlarında kadınlarla erkekler arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak dinselliğin "*sosyal yönü*" ve "*kötü huy*" boyutlarına giren özellikler bakımından iki grup arasında anlamlı bir fark vardır.

Dinsellikte *sosyal yön* bakımından kadınlar kendilerini erkeklerden daha *dindar* görüyorlar. “*Kibirlik ve kıskançlık*” bakımından da erkeklere nazaran kendilerini *daha az kibirli ve daha az kıskanç* görmektedirler (Bkz., Tablo 2: Sos. yön. $t=2,4.83$, $p= .013$; kötü huy: $t= 2.225$; $p= .025$).

Kadın ve Erkeklerle ilgili görüşler bakımından gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu gösteren bulguları şöyle yorumlamak mümkündür:

Erkek aleyhtarlığı bakımından kadınların tepkileri daha şiddetlidir. Çünkü yüksek puanlar (3-4) erkek aleyhtarlığını temsil etmektedir (Bkz., Tablo 2: Kadın ort.: $2.85 >$ erkek ort. : 2.28 ; $t= 12,347$, $p= .000$). Ölçek parametrelerine göre, genel olarak ortalamalar 2'nin üstünde olduğu için erkeğe üstünlük atfeden ve geleneksel değerlere bağlılığı gösteren bu görüşlerde bir değişme olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşlere karşı çıkılması ya da katılmama yönünde kuvvetli bir eğiliminin mevcudiyeti, belki “geleneksel düşünce ve değerlerden uzaklaşma” olduğunun manidar bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte günümüz insanının geleneksel düşünce ve değer yargılarından kurtulup, modern düşünce ve değerleri tam anlamıyla benimsediği de söylenemez.

Tablo 2'de kadın aleyhtarlığı/tafaftarlığı bağlamındaki tutumlara bakıldığında, erkek aleyhtarlığındaki gibi, benzer yönde tepkilerin daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu boyuta giren görüşler için yüksek puanlar (3-4) *katılmama* yönündeki eğilimin göstergesidir. O zaman kadın lehindeki bu görüşlere karşı *tepki* gösterilmektedir. İlginç olan husus kadınların erkeklere kıyasla *daha yoğun kadın aleyhtarı* tutum sergilemiş gibi görünmesidir (erk.ort.: $2.70 <$ kadın ort: 3.14 ; $t= 10,489$, $p= .000$).

Kadın-erkek eşitliği yönünde ileri sürülen feminist düşünce ve söylemler, bizim toplumsal ve kültürel değerlerimizle örtüşmediği için mi, yoksa kadının sosyal statü ve rolünü belirleyen geleneksel kültür değerleri ve normları kolektif şuuraltında iyice yerleşmiş olduğu için mi böyledir? Bu konuda pek fazla bir şey söyleyemiyoruz. Ancak geleneksel kültür içinde yerleşik dinî ve millî değerlerin günümüz insanı üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tablodaki verilere göre “*Gençlerin evlenecekleri çiftleri, ailenin görücü usulü yerine kendilerinin seçmesine, doğum kontrolü kullanmaya, belli sınırlar dahilinde kalmak şartıyla evlilik öncesi flöte*” (faktör 3) karşı çıktığı gözlemlenmektedir. Bir anlamda hem erkekler, hem de kadınlar için ortak tavır, geleneksel değer ve normlara uyma yönündedir. Ancak kadınlar bu konularda erkeklerden daha fazla gelenekçi ve muhafazakâr tutumlara sahip olabilirler. Zira bu üç konudaki görüşlere *katılmama eğilimi* kadınlarda erkeklere göre *daha yüksektir*.

Tablo 2: Deneklerin Cinsiyetine Göre Dinsellik ve Kadın-Erkek Aleyhtarlığı Bakımından Farklar

(t-test)	Cinsiyet	N	Ort.	t	p
Erkek taraftarlığı/aleyhtarlığı	Kadın	273	2,85	12,347	,000
	Erkek	365	2,28		
Kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı	Kadın	273	3,14	10,489	,000
	Erkek	365	2,70		
Faktör 1 Erkek lehinde görüşler	Kadın	273	3,00	13,371	,000
	Erkek	365	2,26		
Faktör 2 Kadın lehinde görüşler	Kadın	273	3,40	12,629	,000
	Erkek	365	2,81		
Faktör 3 Görücü usulü, doğ. kont. ve flört hk. görüşler	Kadın	273	3,32	7,902	,000
	Erkek	365	2,86		
Faktör 4 Müstehcenlik, eşini aldatma, eko. ve sos. özgürlük hk.	Kadın	273	3,23	6,247	,000
	Erkek	365	2,93		
Faktör 5 Evlilik öncesi cinsel ilişki yaşağı uyarısı hk. görüşler	Kadın	272	1,72	1,709	,088
	Erkek	365	1,60		
Dinsel 2: Dinselliğin sosyal yönü	Kadın	273	4,21	2,483	,013
	Erkek	365	4,10		
Dinsel 4: Dinsellikte olumsuz özellikler boyutu (kötü huy)	Kadın	273	3,77	2,245	,025
	Erkek	365	3,59		

Bu durum, bizim dinî ve sosyo-kültürel değerlerimizin batılı modern değerleri farklı biçimde algılamamızı ve ortak kültürel kimliğimizi korumamızı sağladığını akla getirmektedir. İnsanlarımızın benzer ve ortak bir zihniyet dünyasına (kognitif yapı) sahip oldukları, milli ve dini kimliği oluşturan ortak değer yargılarını etrafında birleştikleri anlaşılmaktadır.

İnsanımızın cinsel ahlâka dair zihin yapısını şekillendiren bu değer yargıları her ne kadar bireysel gibi görünse de, içinde bulunulan sosyal grubun ve kültür değerlerinin etkisi altındadır. Din, özellikle de İslâm dini zinayı ve zinaya götürücü yolları haram saydığı için burada dinin helâl-haram, günah-sevap kavramlarına atıfların daha etkili olması muhtemeldir. Çünkü dinsellik ile geleneksellik arasında güçlü bir ilişki vardır.

Nitekim "evlenmeden önce hiç kimse ile hatta nişanlılarıyla bile cinsel ilişkiye girmemeleri yönünde uyarı yapılması" yönündeki görüşler hem erkekler, hem de kadınlar tarafından tasvip edilmektedir (faktör 5). Burada da geleneksellik yani geleneksel kültürün değer ve normlarına uyma arzusu ortaya çıkmaktadır. Grup ortalama puanları bazında kadınlar ile erkekler arasında farklılık görünse de bu farkın pek güvenilir olduğu söylenemez. Çünkü ortalamalar arasındaki anlamlılık ancak $p > .10$ düzeyindedir. Bu bulgular, daha önce yapılan bir araştırmanın

bulguları (bekâret olgusunu sorgulamak için yöneltilen soruya verilen cevaplar) ile paralellik arz eder.²⁷

C. Demografik/Kişisel Özellikler Bakımından Erkek ve Kadınlarla İlgili Görüşlerde Farklılıklar

Araştırma hipotezlerimize göre farklı demografik/kişisel özelliklerin 'kadın ve erkeklerle ilgili görüşler' üzerinde farklılık arz edecek değişimlere neden olacağı ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda hipotezlerimizi test etmek ve demografik değişkenlerin, örneklemin görüşleri ve tutumları üzerinde nasıl etki yaptığını açıklayabilmek için daha ayrıntılı bilgi ve bulgulara ihtiyaç vardır.

Demografik özelliklere göre bağımlı değişkenler üzerinden elde edilen ortalama puanlar ve bu puanlar bakımından hangi gruplar arasında manidar/anlamlı farklar bulunduğunu gösteren ANOVA testi sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 3a: Medeni Durum ve Görüşler/Tutumlar Arasında Farklar (Scheffe testi)

		N	Ort.	Std. S:	F	p
Geleneksellik: Erkek taraftarlığı/aleyhtarlığı	Evli	365	2,42 ^a	,5947	9,898	,000
	Bekâr	253	2,64 ^b	,6661		
	Dul/boş.	19	2,72	,7712		
Modernlik: Kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı	Evli	365	2,77 ^a	,5629	19,505	,000
	Bekâr	253	3,06 ^b	,5353		
	Dul/boş.	19	2,87	,6782		
FAKTÖR-1 Erkek lehinde görüşler	Evli	365	2,46 ^a	,7583	10,590	,000
	Bekâr	253	2,74 ^b	,7707		
	Dul/boş.	19	2,76	,8639		
FAKTÖR-2 Kadın lehinde görüşler	Evli	365	2,95 ^a	,6555	14,159	,000
	Bekâr	253	3,23 ^b	,6036		
	Dul/boş.	19	3,02	,8650		

Tablo 3a ve 3b'deki bulgular incelendiğinde, deneklerin *evli* veya *bekâr* olması hem erkek aleyhtarlığı, hem de kadın aleyhtarlığında fark yaratmaktadır. Erkek aleyhtarlığı bağlamında geleneksellik karşıtlığı en yoğun biçimde, dul ve boşanmış olanlarda görülmüştür (ort.= 2.72). Bu grubun ardından 'bekârlar', onlardan sonra ise 'evliler' (2.42) gelmektedir. Bu bulgulara göre erkek egemen geleneksel anlayışta değişme olduğu ya da değişme arzusunun giderek arttığı söylenebilir. Ancak bekârlar ile evlilerin tutumlarının yoğunluğu arasında fark vardır. Bulgular, bekârların evlilere oranla daha yoğun erkek aleyhtarlığı sergilediklerini göstermektedir.

Bu durumun gerçekten böyle olabilmesi için kadın lehinde görüşlerin daha fazla benimsenmesi gerekir. Ancak bulgular bunun aksini göstermiştir. Çünkü

²⁷ Arslantürk, a.g.e, 1998, s. 92

modernlik olarak ifade ettiğimiz kadın taraftarı görüşlere de karşı çıkmaktadır. Yüksek puanlar (3-4) kadın aleyhtarlığının göstergesidir.

Tablodaki analiz sonuçlarına göre en yüksek ortama (3.06) "bekâr" gruba aittir ve bu ortalama ile evlilerin ortalaması (2.77) arasındaki fark anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla 'bekârlar' evlilere oranla daha yoğun kadın aleyhtarı tutumlar sergileme eğilimindedir.

Burada karşı tutumları kadın düşmanlığı veya erkek düşmanlığı gibi değerlendirmek yanlıştır. Kültürümüzdeki "bekâra karı boşamak kolaydır" şeklinde dile getirilen kalıp yargı ifadesi, bu durumu gayet iyi açıklamaktadır.

Evliliğin beraberinde getirdiği görev ve sorumluluklar, hem kadın hem de erkek için sosyal rollerde ve ilişkilerde, karşılıklı sevgi - saygı, yardımlaşma ve sorumluluk duygularıyla birlikte değişen bir geniş ve paylaşımcı dünya görüşüne yol açar. Evlilik konusunda toplumun değer yargıları, sosyo-kültürel yapı içinde ortak dinî ve insanî değerler olarak mevcuttur.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik durumuna göre her ailenin kendine has özellikleri, amaçları ve beklentileri vardır. Ancak aile bireylere manevî değerleri kabul ettirme bakımından en çok güvenilen ve ihtiyaç duyulan kurum olma özelliğini korumaktadır.

Her ülke kendi sistemine göre aileye önemli yer verir. Türk Anayasası'na göre, "aile Türk toplumunun temelidir." Bu sebeple nişanlanma ve evlenme gibi müesseseler örf, âdet ve geleneklerin rol oynadığı alan olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. Türk-İslâm örf ve âdetlerinde aileye büyük önem verilmiş, bekârlık iyi gözle görülmemiştir. Aile, kişinin sorumluluk şuurunu geliştiren bir müessese olarak kabul edilir. Bu sebeple de gençlerin uygun yaşta evlenmiş olmaları, onları kötü alışkanlıklar ve zararlı faaliyetlerden koruyacak, beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmeleri, maddi ve manevî gelişmelerine imkân veren bir aile ortamı içinde olmaları sağlanmış olacaktır.²⁸

Tablo 3b: Medeni Durum ve Görüşler/Tutumlar Arasında Farklar (Scheffe testi)

FAKTÖR3	Evli	365	2,95*	,7906	11,065	,000
Görücü usulü, doğum kont.,belli sınırlarda flört konularında görüşler	Bekâr	253	3,23 ^b	,7121		
	Dul/boş.	19	2,81	,8113		
	Evli	365	3,01	,5929	2,588	,076
FAKTÖR4 Müstehcenlik, eşini aldatma, eko. ve sos. özgürlük ile ilgili görüşler	Bekâr	253	3,13	,6699		
	Dul/boş.	19	2,97	,6437		
	Evli	365	1,57*	,7951	6,494	,002
FAKTÖR5 Evlilik öncesi cinsel ilişki uyarısı hakkındaki görüşler	Bekâr	252	1,73	,9933		
	Dul/boş.	19	2,21 ^b	1,0044		
	Evli	365	2,18*	,7326	7,829	,000
FAKTÖR6 Küfürbazlık, evlenme teklifi, sarhoşluk hakkındaki görüşler.	Bekâr	253	2,40 ^b	,7933		
	Dul/boş.	19	2,61	,9415		

²⁸ Nirun, *age*, s. 143.

İncelenen konularla ilgili görüşler bakımından iki grup arasında (bekârlar ile evliler) anlamlı fark çıkması, evlilik ve bekârlık durumuna bağlı olarak deneklerin geleneksel veya modern değerlere göre davranma eğilimlerinin de değişeceği yönündeki hipotezimizi doğrulamıştır.

Kadın ve erkeklerle ilgili görüşlere katılıp katılmama yönündeki tepkilere bakıldığında, bekârların geleneksel zihniyete daha yakın oldukları anlaşılıyor. Bekârların genellikle genç olmalarının, bu konudaki tutum ve davranışlarında etkili olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Öyleyse cinsiyet ve medeni duruma göre ortaya çıkan bu farklılıklarda yaş faktörünün de katkısı olmalıdır. Bu noktadan hareketle yaş faktörü ile görüşler arasında ilişkileri gösteren bulgulara bakıldığında, yaş faktörünün de söz konusu görüşler üzerinde anlamlı katkısı olduğu görülmektedir.

Yaş faktörünün sorgulanan görüşler üzerinde nasıl bir farklılık doğurduğunu incelemek için tek yönlü (one-way) ANOVA uygulanmıştır. Scheffie testinden elde edilen sonuçlara göre, yaş faktörü gelenekselliğe/erkek taraftarlığına karşı çıkma davranımları üzerinde farklılık yaratmaktadır. Bu fark 21-25 yaş grubu ile 41.55 yaş grubu arasındadır.

Yaş değişkeni, "modernlik/kadın taraftarlığı ve faktör 3 (görücü usulü, doğum kontrolü ve flört konusu)" ile ilgili görüşler/tepkiler üzerinde de anlamlı fark oluşturmaktadır. Bu konularla ilgili görüşler bakımından anlamlı fark 21-25 yaş ile 25-40 yaş grupları arasında çıkmaktadır.

Tablo 4: Erkekler ve Kadınlarla İlgili Görüşler Bakımında Yaş Grupları Arasındaki Farklar

		N	Ort.	Std. S.	F	p
Geleneksellik erkek taraftarlığı/kadın aleyhtarlığı	15-20 yaş	58	2,55	,6260	3,454	,008
	21-25 yaş	143	2,67 ^a	,6673		
	26-40 yaş	272	2,51	,5903		
	41-55 yaş	136	2,43 ^b	,6722		
	56 ve üzeri	29	2,32	,6866		
Modernlik: kadın taraftarlığı/erkek aleyhtarlığı	15-20 yaş	58	2,99	,5336	5,960	,003
	21-25 yaş	143	3,02 ^a	,5355		
	26-40 yaş	272	2,81 ^b	,5879		
	41-55 yaş	136	2,86	,5633		
	56 ve üzeri	29	2,82	,6462		
FAKTÖR2 Kadın lehinde görüşler	15-20 yaş	58	3,20	,5987	3,311	,011
	21-25 yaş	143	3,20 ^a	,6019		
	26-40 yaş	272	2,99 ^b	,6920		
	41-55 yaş	136	3,04	,6376		
	56 ve üzeri	29	2,96	,7161		

FAKTÖR3		N	Ort.	Std. S.	F	p
Görücü usulü, doğum kont., belli sınırlarda flört konularında görüşler	15-20 yaş	58	3,27	,7374	4,189	,002
	21-25 yaş	143	3,22 ^a	,7273		
	26-40 yaş	272	2,96 ^b	,7749		
	41-55 yaş	136	3,00	,7898		
	56 ve üzeri	29	3,01	,8705		

Bulgulara göre, bir yandan erkek taraftarlığına (geleneksellik) karşı çıkılırken, diğer yandan kadın taraftarlığına (modernlik) karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Yaş ilerledikçe erkek ve kadın aleyhtarlığında azalma olduğunu söylememiz gerekir. Zira 25 yaşın altındakilerin ortalamaları (3.20), 26 yaşın üstündekilere göre daha yüksektir (ort. = 2,99).

Ancak "eş seçiminde ailenin görücü usulünün tasvihi edildiği, doğum kontrolüne ve evlilik öncesi flörte" (belli sınırlar dahilinde kalsa bile) karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Burada da gençler (25 yaş ve altı) diğerlerinden (26 yaş ve üstündekiler) söz konusu görüşlere (faktör 3) daha şiddetli karşı çıkmaktadırlar. Bulguların ortaya koyduğu bu durum, günümüz insanında, genç olsun yaşlı olsun, geleneksel değer ve normlara uygun davranma istek ve eğiliminin baskın olduğunu göstermektedir (Krs.: Tablo 4: Faktör 3).

Erkeğe veya kadına toplum tarafından verilen görevler, onlara düşen fonksiyonlar değişen hayatın şartlarına göre değişebilmektedir. Bulgular bu yönde zihniyet değişikliğini gösteriyor. Ancak evlenme de ilk önce psikolojik şartlar ve bunların yanında kadın ve erkekte manevî değerlerin bulunması gerektiğini de göstermektedir.

Sosyal varlık alanı bakımından önemli belirleyicilik rolü olan eğitimin üç görevinden biri davranış oluşturma, diğer ikisi ise davranış geliştirme ve davranış değiştirmedir. Bu açıdan eğitim düzeyi insanın zihniyet dünyasının (kognitif yapının) değişmesinde önemli rol oynayabilmektedir. Resmi eğitim/öğretim düzeyi ile görüşler arasında da aynı şekilde etkileşim olması beklenir.

Tablo 5: Görüşler/Davranımlar Bakımından Tahsil Grupları Arasındaki Farklar

		N	Ort.	Std. S.	F	p
Geleneksellik erkek taraftarlığı/aleyhtarlığı	ilkokul	83	2,15 ^c	,5692	16,520	,000
	orta	30	2,31	,4741		
	lise/dengi	151	2,46 ^b	,5950		
	y.okul/ünv.	370	2,64 ^a	,6470		
	Toplam	634	2,52	,6404		
FAKTÖR-1 Erkek lehinde görüşler	ilkokul	83	2,15 ^c	,7192	13,920	,000
	orta	30	2,38	,5467		
	lise/dengi	151	2,52 ^b	,7568		
	y.okul/ünv.	370	2,72 ^a	,7796		
	Toplam	634	2,58	,7801		

		N	Ort.	Std. S.	F	p
FAKTÖR-4 Müstehcenlik, eşini aldatma, eko. ve sos. özgürlük (kadın için) ile ilgili görüşler	ilkokul	83	2,85 ^a	,6544	8,702	,000
	orta	30	2,76 ^b	,8019		
	lise/dengi	151	2,99 ^c	,5824		
	y.okul/ünv.	370	3,15	,6039		
	Toplam	634	3,05	,6273		
Faktör 6: Küfürbazlık, evlenme teklifi, sar- hoşluk hakkındaki görüşler	ilkokul	83	1,91 ^c	,7148	12,428	,000
	orta	30	2,20	,6394		
	lise/dengi	151	2,17 ^b	,7218		
	y.okul/ünv.	370	2,42 ^a	,7747		
	Toplam	634	2,28	,7689		

Analiz sonuçlarına göre, öğrenim düzeyi ile incelenen görüşler arasında mâ-nidar ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle dördüncü faktör kapsamındaki "açık-saçık fıkralar anlatmayı erkeklere yakıştırma", "kadınlara göre erkeklerin evlilikte eşini aldatmasını (kaçamak yapmasını) makul karşılama" ve "kadın için ekonomik özgürlüğün erkekler tarafından belirlenen ideal kadın tipini kabullenmekten daha kıymetli olması" yönündeki görüşlere şiddetle karşı çıkılmaktadır. Bu karşı tutum ve kanaatlerin yoğunluk derecesini yansıtan ortalamalara göre en yüksek olan-dan en düşüğüne doğru sıralandığında: 1) Y.Okul/Univ. (2.64), 2) Lise/dengi (2.46), 3) Ortaokul (2.31) ve 4) İlkokul (2.15) şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Tablo 5'e bakıldığında, bu sıralamanın aralarında fark bulunan diğer boyut-larda da aynı olduğu görülmektedir. Tahsil yükseldikçe geleneksel değer yargıla-rından uzaklaşma ve erkek taraftarlığına karşı tutum ve davranışlar artmaktadır. Özellikle 4. ve 6. faktörü oluşturan görüşlere katılmama yönündeki tepkiler, Y. Okul/Üniversite mezunlarında daha yüksektir. Dolayısıyla burada geleneksel-modern çatışması daha yoğun gözükmektedir.

Burada alınan eğitimin etkisine bağlı olarak değişen zihniyet yapısı söz konu-su olabilir. Dolayısıyla da algılama ve değerlendirme biçimleri farklılaşmaktadır. Meselâ 'küfür etme ve açık-saçık konuşmanın erkeklere göre kadınlarda daha çirkin olduğu', 'kadınların sarhoşluğunun erkeklerin sarhoşluğundan daha kötü olduğu' görüşlerine en fazla karşı çıkılırken, aynı zamanda 'kadınların da erkekler gibi evlenme teklifinde bulunabilme özgürlüğüne sahip olmasına' da karşı çıkılmaktadır.

Bu tepkilerin altında yatan gizli güdülerin dinî inançlar ve geleneksel değer yargılarıyla yakın alâkası olduğunu düşünüyoruz. Bununla beraber son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin de etkisinin olduğu düşünülebilir.

Modern ekonominin getirdiği insanlar arasındaki ilişki biçimleri, bütün sis-temleri etkilediği gibi, modern aile tipini de etkilemiştir. Ancak özde bir değişme olmamıştır. Toplumdaki değerlerin ve inançların sürekliliğini sağlayan "âdetler, örfler, görenekler ve gelenekler" yeni kurumlar karşısında aile içi ilişkileri hâlâ

kontrol etmektedir. Bu ilişkilerin kontrolü, yeni sosyal şartlar altında sürdürülmektedir²⁹.

Ekonomik durumuna göre kişinin toplum içinde işgal ettiği yer ve gördüğü itibar farklılaşır. Ancak kişinin toplum içinde işgal ettiği bu yerin (statünün) değeri sırf ekonomik durumla sınırlandırılmaz. Bireyin kişisel biyolojik ve psikolojik yapısı, toplumun sosyo-kültürel normlarını benimseme durumu, eğitim durumu, rol benimseme ve yerine getirme yeteneği gibi faktörlerin de etkisi vardır³⁰.

Sosyo-ekonomik durumun Erkek ve kadınlarla ilgili görüşler üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Bu sorunun cevabını aşağıdaki tablodaki verilere göre vermek mümkündür.

Yapılan analiz sonuçları, bağımsız değişken olarak "gelir düzeyi"nin, incelenen 6 bağımlı değişkenden sadece biri üzerinde anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir.

Tablo 6: Görüşler Bakımından Gelir Grupları Arasında Farklar

		N	Ort.	Std. S.	F	p
Faktör 6: Küfürbazlık, evlenme teklifi, sarhoşluk hakkındaki görüşler	Dar/Fakir	81	2,26	,6846	3,676	,026
	orta halli	385	2,23 ^a	,7791		
	zengin	170	2,42 ^b	,7856		
	Toplam	636	2,28	,7728		

Diğer beş faktörle ilgili görüşlerde farkların ortaya çıkmaması, "gelir yükseldikçe görüşlerde/davranımlarda farklılık olacaktır" şeklindeki hipotezimizin büyük ölçüde desteklenmediğini göstermiştir.

Bununla beraber "gelir durumu, sadece 6. faktörü oluşturan "kadınların küfür etmesi ve açık-saçık konuşmasının erkeklere göre kadınlarda daha kötü/yakışsız olduğuna, kadınların da erkekler gibi evlenme teklifinde bulunabilmesine ve kadınların sarhoşluğunun erkeklerinkinden daha kötü veya yakışsız olduğu" görüşlerine karşı çıkma davranışlarında farklılık yaratmıştır. Bu bulgu da hipotezimizin kısmen doğrulandığına işaret etmektedir.

Zenginler ile orta hallilerin ortalamaları arasında anlamlı fark bulunması, ekonomik durumunun geleneksel değer ve normlardan modern değerlere doğru bir değişme eğilimi olduğu izlenimini kuvvetlendirmektedir. Zengin grubun daha geleneksel ve muhafazakâr tutumlar sergilemektedir. Ancak gelir durumu ile diğer boyutlardaki görüşlerde farklılık çıkmaması, geleneksel zihniyeti destekleyen bir sosyal ve kültürel kimlik anlayışının varlığına da işaret etmektedir.

²⁹ Nihat Nirun; *Sistematik Sosyoloji Yönünden, Aile ve Kültür*, Ankara 1994, s. 152

³⁰ Zeki, Arslantürk; *Kutsalın Dönüşü, Yeni Toplum Arayışları*, İstanbul 1998, s. 63

Görüşler üzerinde anlamlı etkisi olabileceği düşünülen diğer bir değişken ise "yöre" faktörüdür. Yöre değişkeninin de sadece "evlenmeden önce kadın ve erkeklerin cinsel ilişkiye girmemesi" yönündeki uyarıları olumlu bulup-bulmama davranımlarında farklılık doğurduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Görüşler/Davranımlar bakımından Yörelere Arasında Farklar

		N	Ort.	Std. S.	F	p
FAKTÖR5: Evlilik öncesi cinsel ilişki uyarısı hakkındaki görüşler	Trakya böl.	60	1,79	,8747	4,747	,000
	Marmara böl.	210	1,82 ^a	,9514		
	Karadeniz Böl.	142	1,40 ^b	,6365		
	Ege-Akdeniz Böl.	86	1,75	,9259		
	İç Anadolu böl.	84	1,55	1,0783		
	D.-G.doğu Anadolu	50	1,51	,7178		
	Toplam	632	1,65	,8942		

Yörelere göre farklılık görülen görüşler sadece 5. faktörü oluşturan "evlenmeden önce hiç kimse ile hatta nişanlısıyla bile cinsel ilişkiye görmeme uyarısı" ile ilgilidir.

Örneklemin genel ortalaması (1.65) ile bölgelerin ortalamaları karşılaştırıldığında 'Karadeniz, D. ve G. Doğu, İç-Anadolu' bölgeleri genel ortalamanın altında kalırken; 'Marmara, Trakya, Ege-Akdeniz' bölgeleri ise genel ortalamanın üstüne çıkmaktadır. Sadece 'Karadeniz bölgesi ile 'Marmara bölgesi' arasındaki fark anlamlıdır.

D. Dinselliğin Kadınlar ve Erkeklerle İlgili Görüşlere Katkısı ve Değişkenler Arası İlişkiler

Dinsellik ile 'kadın ve erkeklerle ilgili görüşler' arasındaki ilişkileri incelemek için "multiple regression" analizleri yapılmıştır. Analizlerde 'dinsellik' boyutları 'bağımsız' değişken, 'kadın ve erkeklerle ilgili görüşler ölçeğinin alt faktörleri 'bağımlı' değişken olarak kullanılmıştır.

Bağımsız değişkenler modellerde 1) Dinsellikte 'dini özellik ve davranış' boyutu, 2) Dinsellikte 'sosyal yön' boyutu, 3) Dinsellikte 'kişisel ahlaki yön' boyutu ve 4) 'Kötü huy' boyutu şeklinde bir sıraya göre verilmiştir.

Tablolarda sadece değişkenlerin blok halinde veya tek başına anlamlı ilişki ve etki durumlarını gösteren adımlar (steps) verilmiştir. Erkek/kadın aleyhtarlığı ve erkek lehinde/kadın lehinde görüşler üzerinde dinselliğin önemli etki yaptığı gözlenmiştir.

Tablo 8: Erkek/kadın Taraftarlığı/Aleyhtarlığı Üzerinde Dinselliğin Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları (stepwise)

Değişkenler	Düzeltilmiş R kare	Std. Beta	t	p
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1:Dini Özellik ve Davranış boyutu	,167	-,451	-11,126	,000
Dinsel-3: Dinsellikte kişisel ahlaki yön boyutu		,167	3,932	,000
Dinsel-2: Dinsellikte sosyal yön boyutu		,095	2,118	,035
Bağımlı değişken: Erkek taraftarlığı/aleyhtarlığı				
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1:Dini Özellik ve Davranış boyutu	,089	-,308	-7,272	,000
Dinsel-3: Dinsellikte kişisel ahlaki yön boyutu		,181	4,081	,000
Dinsel-2: Dinsellikte sosyal yön boyutu		,095	2,102	,036
Bağımlı değ.: Kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı				

Tablodaki korelasyon analizi sonuçlarına göre, dinselliğin 'dinî özellik ve davranış' boyutu ile 'erkek ve kadınlarla ilgili görüşler' arasında –her boyutta-anlamli negatif ilişki olduğu görülmektedir (Bk.; Tablo 1: $r = -.357$, $r = -.208$, $p > .01$)

Kontrol etmek istediğimiz dinsellik değişkenlerinin, erkek aleyhtarlığı/kadın aleyhtarlığı ile ilgili davranımlar (tepkiler) üzerinde nasıl bir katkısı olduğu multiple regression analiziyle incelenmiştir. "Bağımsız" değişkenlerle 'bağımlı' değişkenler arasındaki ilişkinin önemli açıklayıcılık gücüne sahip olduğu anlaşılmıştır.

İki değişken arasında *negatif yönde güçlü* bir ilişki mevcuttur. Analiz sonuçlarına göre 'dinsellikte dini özellik ve davranış' boyutundaki puanlar yükseldikçe, erkek aleyhtarlığı azalıyor. Bu bulgu, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde katkısı ve açıklayıcılık gücü yüksek olduğunun bir göstergesidir. İlk adımda tek başına anlamlı etkisi ve açıklayıcılık gücü bağlamında *negatif ilişki* (-357) görülmesine rağmen, diğer iki dinsellik değişkeniyle birlikte olduğunda aynı yönde giderek artmaktadır (beta= -,451, t= -11.126, p>.01).

Dinsellikte kişisel ahlâkî özellikler artıkça, erkek aleyhtarlığı da artıyor. Aynı şekilde dinsellikte sosyal boyut arttıkça, erkek aleyhtarlığı da artıyor. Başka bir deyişle erkek üstünlüğünü öne çıkaran geleneksel anlayıştan uzaklaşma başlıyor. Hep birlikte modele sokulan ve analiz sonucunda modelde kalan üç bağımsız değişkenin bağımlı değişken (erkek aleyhtarlığı) arasındaki ilişki ve açıklayıcılık gücü birbirinden farklıdır (Krş.; tablo 8)

Kadın taraftarlığı/aleyhtarlığı (modernlik/geleneksellik) ile ilgili görüşler açısından da benzer bir durum söz konusudur. Daha önce belirtildiği gibi yüksek puanlar (3-4) "kadın aleyhtarlığını" temsil ederken; düşük puanlar (1-2) ise "kadın taraftarlığını" yansıtmaktadır.

Regresyon analizi sonuçlarına göre 'kadın aleyhtarlığı' üzerinde en fazla katkısı bulunan üç değişken vardır. Bunlardan 'dini özellik ve davranış' boyutunun,

kadın aleyhtarlığı üzerinde hem tek başına, hem de blok halinde manidar etkisi ve açıklayıcılık gücü olduğu anlaşılmaktadır. Dinselliğin bu boyutu ile kadın aleyhtarlığı (tutumlar) arasındaki negatif ve güçlü ilişki gözlenmektedir.

Bunun anlamı, 'dini özellik ve davranış' boyutuna giren özellik ve davranışlar azaldıkça, 'kadın aleyhtarlığı' yönünde görüşleri benimseme eğilimi artmaktadır. Yani insanlarımızda dinselliğin bu boyutu geliştikçe kadın aleyhtarlığından kadın taraftarlığına doğru bir değişme olmaktadır. Buna karşı dinsellikte 'kişisel ahlaki yön' arttıkça 'kadın aleyhtarlığı' da artıyor. Aynı durum, dinselliğin 'sosyal yönü' için de söz konusudur.

Dindar algısında dini özellik ve davranışları benimseme derecesi yükseldikçe kadın aleyhtarlığı azaldığına göre, kadın lehinde düşünce ve davranışları benimseme ya da modernlikten yana görüşleri benimseme eğilimi artmaktadır. Faktör analiziyle ortaya çıkan faktörler bağlamında incelendiği zaman, erkek/kadın lehinde veya aleyhinde görüşlerde de aynı yönde ve benzer eğilim olduğu görülmektedir.

Multiple regression analizinde diğer boyutlarda olduğu gibi, 'erkek lehinde tutum puanları "bağımlı" değişken, dinsellik boyutları "bağımsız değişken" olarak kabul edilmiştir. Burada "erkek aleyhtarlığını" yansıtan 15 görüşten sadece 10 tanesi söz konusudur. Aynı görüşleri içerdiği için değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve açıklayıcılık gücü bakımından 'erkek aleyhtarlığı'ndakine benzemektedir.

Tablo 9: Erkek Lehinde/Kadın Lehinde Görüşler Üzerinde Dinselliğin Katkısı Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları (stepwise)

Değişkenler	Düzeltilmiş R kare	Std. Beta	t	p
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1: Dini Özellik ve Davranış boyutu	,167	-,424	-11,126	,000
Dinsel-3: Dinsellikte kişisel ahlaki yön boyutu		,222	5,818	,000
Bağımlı değişken: Erkek lehinde görüşler				
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1: Dini Özellik ve Davranış boyutu	,058	-,221	-5,328	,000
Dinsel-3: Dinsellikte kişisel ahlaki yön boyutu		,176	4,288	,000
Dinsel-4: Dinsellikte kötü huy boyutu		,104	2,581	,010
Bağımlı değ.: Kadın lehinde görüşler				

Hep birlikte analize sokulan ve modelde kalan iki bağımsız değişkenin blok halinde "erkek lehinde görüşler" üzerinde anlamlı etkisi ve açıklayıcı gücü vardır. Analiz sonuçlarına göre, 'dini özellik ve davranış' boyutunun modele katkısı %12'dir. Bu boyutun erkek lehinde görüşlere karşı çıkma tutumunu tahmin etme gücü ise % 42'dir (Tablo 9: $R^2=124$, $\beta = -,424$).

Bununla birlikte dinsellikte "kişisel ahlaki yön" ile "erkek lehinde görüşlere karşı çıkma" davranımı arasındaki pozitif ilişki, bağımlı değişkendeki değişimlerin

%22'sini açıklayabilmektedir. Dinselliğin bu boyutuna giren özellikler veya tutumlar arttıkça, erkek lehinde görüşten erkek aleyhinde görüşe doğru bir kayma olduğu görülmektedir.

Dinselliğin 4 faktörü/boyutu *bağımsız* değişken, '*kadın lehinde görüşler*' *bağlı* değişken olarak hep birlikte modele sokulan ve analiz sonucunda modelde kalan bağımsız değişkenlerin *bağlı* değişken (kadın lehinde görüşlere katılıp/katılmama) üzerinde anlamlı etki yaptığı anlaşılmaktadır. Değişkenler arasında ilişkinin yönü ve açıklayıcılık gücü anlamlı fakat farklıdır. Dinselliğin '*dini özellik ve davranış*' boyutu arttıkça, kadın aleyhtarı görüşler azalmaktadır.

Diğer iki boyuttaki tutumlar arttıkça kadın aleyhtarı görüşleri benimseme de artmaktadır. O zaman kadın aleyhtarlığını dini unsurlardan daha çok başka sosyo-kültürel değerlere ve normlara bağlamak gerekir. Daha da önemli bir faktör olarak İslâm'ın kadının statüsünü ve itibarını yükselten buyruklarının etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Erkek ve kadınlarla ilgili görüşler ölçeğimizin bu faktörünü/boyutunu oluşturan görüşler üç farklı konuyu kapsamaktadır. Bunlara karşı çıkmayı, kadın aleyhtarlığı ya da geleneksellik bağlamında düşünerek '*kadın aleyhtarlığı*' içinde değerlendirmiştik.

Ancak yapılan faktör analizi sonucunda 'bu üç konuyla ilgili görüşlerin ayrı bir faktör' altında kümelendiği görülmüştür. O nedenle, '*kadın ve erkeklerle ilgili görüşler ölçeği*'nin 3. alt faktörü olarak ayrıca incelemeyi daha uygun gördük.

Bu boyuta giren görüşlere "*hayır*" demek, geleneksel değer ve normları benimsemek anlamına gelir. Dolayısıyla da buradaki yüksek puanlar (3-4), hem kadın aleyhtarlığı, hem de modernlik karşıtlığını gösterir.

Tablo 10'daki sonuçlara göre, bu görüşlere (sosyo-kültürel ve ahlâkî değerler olarak) katılıp-katılmama bağlamında dinselliğin üç boyutunun anlamlı katkı ve etki yaptığı anlaşılmıştır.

Tablo 10: Erkek ve Kadımlarla İlgili Görüşler (3. ve 4. faktör) Üzerinde Dinselliğin Katkısını Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Düzeltilmiş R kare	Std. Beta	t	p
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1:Dini Özellik ve Davranış boyutu	,056	-,254	-5,892	,000
Dinsel-2: Dinsellikte sosyal yön boyutu		,130	2,718	,007
Dinsel-3: Dinsellikte kişisel ahlaki yön		,105	2,3278	,020
Bağlı değişken: (Faktör-3) Gömücü usulü, doğum kontrolü ve evlilik öncesi flört ile ilgili görüş				
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-2: Dinsellikte sosyal yön boyutu	,010	,107	2,708	,007
Bağlı değ.: (Faktör-4) Erkekler için müstehcenlik, evlilikte kaçama yapma ve ideal kadın tipi belirleme				

Dinselliğin 'dini özellik ve davranış' boyutu ile 'bağımlı değişken' arasında anlamlı negatif ilişki görülürken, dinselliğin 'sosyal yönü ve kişisel ahlaki yönü' ile pozitif ilişki bulunmaktadır. 'Dini özellik ve davranış' boyutu, "görücü usulü, doğum kontrolü ve flört" ile ilgili görüşlerdeki değişimin %25'ini açıklayabilmektedir. Dinselliğin bu boyutuyla ilgili puanlar düştükçe, 'bağımlı değişkeni' oluşturan görüşlere karşı çıkma davranımı artmaktadır.

Kadın ve erkeklerle ilgili görüşler ölçeği'nin 4. faktörünü teşkil eden üç alt ölçek vardır. Burada "açık-saçık fıkralar anlatmayı daha çok erkeklerle yakıştırma; evlilikte erkeklerin eşini aldatmasını (kaçamak yapmasını) makul karşılama; kadın için ekonomik ve sosyal özgürlüğü erkeklerin belirlediği ideal kadın tipini benimsemekten daha değerli/kıymetli görme" veya tam aksi kanaat ve tutumları benimseme söz konusudur.

Dinselliğin sosyal boyutuna giren özellikler arttıkça, 'bağımlı' değişkeni oluşturan görüşlere karşı çıkma da artmaktadır. Dolayısıyla dinselliğin bu boyutu geliştikçe geleneksel zihniyete karşı tepkilerde fazlalaşma eğilimi görülmektedir [Tablo 10: Beta = ,107; t= 2,708, p= ,000].

Kadın ve erkeklerle ilgili görüşleri yansıtan diğer iki boyuta gelince, şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Cinsel ahlâk anlayışı içinde değerlendirdiğimiz boyutta (5. faktör) evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmeme yönündeki uyarıyla alâkalı tutumlar söz konusudur.

Tablo 11: Erkek ve Kadımlarla İlgili Görüşler (5. ve 6. faktör) Üzerinde Dinselliğin Katkısı Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Düzeltilmiş R ²	Std. Beta	t	p
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1:Dini Özellik ve Davranış boyutu	,171	-,436	-11,446	,000
Dinsel-3: Dinsellikte kişisel ahlaki yön boyutu		,144	3,782	,000
Bağımlı değişken: (Faktör-5) Evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmeme uyarısı ile ilgili görüş				
Bağımsız değişkenler				
Dinsel-1:Dini Özellik ve Davranış boyutu	,022	-,154	-3,934	,000
Bağımlı değ.: (Faktör-6) Kadınlar için müstahcenlik, evlenme teklifinde bulanma özgürlüğü ve sarhoşluk				

Yapılan korelasyon analizi dinsellik ile bu görüşler arasında ilişki olduğunu gösterirken, görüşler bakımından iki cinsiyet arasında fark için yapılan t-testi analizi, bu konuyla ilgili görüşlere katılma yönünde eğilimin yüksek olduğunu ve erkeklerle kadınların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir (Kırs. Tablo 1: r= - 391 p>,01 ve Tablo 2: t= 1.709, p= ,088).

Tablo 11'deki bulgulara göre, bu görüşleri benimseme yönündeki eğilim ile dinselliğin iki boyutu arasında, biriyle *negatif*, diğeriyle *pozitif* yönde, anlamlı ilişki bulunmaktadır. 'Dini özellik ve davranış' boyutundaki puanlar arttıkça, 'evlenme-

den önce cinsel ilişkiye girmeme uyarısını kabul etme de artıyor. Demek ki, dinseliliğin kişisel ahlâkî yönü arttıkça, bu görüşlere katılmama yönünde eğilim artıyor.

Bu bulgular, evlilik konusunda yapılan diğer bir araştırmanın bulgularıyla paralellik arz etmektedir. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre, Türk toplumunda özellikle evlilik öncesi cinsellik konusunda bir zihniyet değişimi olduğu fakat bunun bazı medya organlarında iddia edilenin aksine yaygın bir durum olmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Türk halkı bu konuda hâlâ muhafazakâr tutumunu sürdürmektedir. Bu tutumda dinî inancın önemli rol oynadığı tespit edilmiştir³¹. Bu çalışmada da dinselilik (kendini dindar olarak algılama) düzeyi arttıkça, evlilik öncesi cinsel ilişkiye girilmemesi yönündeki uyarıların yapılması olumlu karşılanmaktadır.

Keza “açık-saçık fıkralar anlatmayı erkeklere göre kadınlarda daha çirkin görme, kadınların da evlenme teklifinde bulunabilmesine ve kadınların sarhoşluğunu erkeklerinkinden daha kötü görme” konularını irdeleyen görüşlere katılıp-katılmama ile dinseliliğin sadece bir boyutu arasında anlamlı ilişki görülmektedir.

Dinseliliğin “dinî özellik ve davranış” boyutuna giren özellik ve davranışlar azaldıkça, yukarıdaki görüşlere katılma giderek artmaktadır. Dolayısıyla dinseliliğin bu boyutu ile geleneksel kültür değerleri ve normları arasında sıkı bir bağ olduğu açıkça görülmektedir.

4. Sonuç

Bu araştırmanın temel amacı, günümüz modern Türk toplumunda yaşanan sekülerleşme ve modernleşme süreci içinde müslümanların dinselilik ve erkek/kadın aleyhtarlığını tespit etmek ve tasvir etmek ve buna bağlı olarak da geleneksellik-modernlik bağlamında geleneksel ve modern değer yargularıyla ilgili zihniyet yapılarını incelemektir.

Araştırmanın esasını oluşturan dinselilik ve erkek/kadın aleyhtarlığı ile ilişkisi olacağı düşünülen “cinsiyet, yaş, medeni durum, tahsil durumu ve yöre” faktörleri de dikkate alınmıştır. Bu sosyo-kültürel ve olgusal değişkenlerin çeşitli konulardaki görüşler ve tutumlar üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Bağımlı değişkenler üzerinde anlamlı farklılık doğuran “bağımsız” değişkenlerle ilgi bulguları özetlersek:

1) Medeni durum, sekiz bağımlı değişkenin hepsinde fark yaratırken, yaş değişkeni 4 boyuttaki görüşlerde fark yaratmaktadır. Gelir ve yöre değişkenleri ise sadece birer boyutta farklar doğurmuştur. (Faktör 6 ve Faktör 5)

³¹ Vejdi Bilgin; “Türk Toplumunun Evlilik Konusunda Bilgilenme ve Bilinçlenme Düzeyleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, C. 9, Bursa 2000, s. 583 vd.(s. 565-588).

2) Cinsiyet faktörü, dinseliliğin 'dini özellik ve davranış' ve 'kötü huy' boyutlarında anlamlı bir farklılık doğurmazken, 'dinsellikte sosyal yön ve kişisel ahlaki yön' boyutlarında manidar farklılığa yol açmaktadır. (Tablo 2)

3) Görüşler veya tutumlarda anlamlı farklılık yaratan demografik değişkenlerin katkısı veya etki gücü aynı düzeyde değildir.

4) Hem erkek aleyhtarlığı, hem de kadın aleyhtarlığı bakımından kadınlar erkeklerden daha yoğun tutumlara sahiptirler.

5) Yaş ilerledikçe tepkilerin/davranımların şiddeti biraz azalma eğilimi göstermektedir.

6) Bekârların tutumları her konuda evlilere göre daha şiddetli görünmektedir.

7) Gelir durumu genelde tutumlar üzerinde farklılık doğurmamakla birlikte farklılara yol açtığı boyutta zenginlerin karşı tutumları daha yoğundur.

8) Yöre faktörü de sadece 'evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmeme uyarısını kabul etme' yönündeki tutumlarda farklılık doğurmuştur.

9) Bölgeler arasında farklılık sadece 'Karadeniz Bölgesi ile Marmara Bölgesi' arasındadır.

Günümüz Türk toplumunda sekülerleşme ve modernleşme süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan ve yaşanan değişimler, bireyin kognitif yapısını oluşturan değer yargılarını da etkilemektedir. Dinin algılanış ve yaşanış biçimlerinde olduğu gibi geleneksel değer ve normlarda da değişimler olduğu görülmektedir.

İnsanlık tarihi bize her medeniyetin kendine has değerleri ve inanç sistemleri üzerinde yükseldiğini göstermektedir. Müslümanlar da kendi medeniyetlerini kururken İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân ve Sünnetten istifade etmişlerdir. Kur'ân ve Sünnette bildirilenler, değişmez ve kutsal gelenekler olarak devam etmektedir. Bunlara bağlı olarak yapılan yorumlar ise gelenek adı altında günümüze kadar ulaşmıştır³². İslâmî öğretiler, bir yandan değerlere bağlı olmayı tavsiye ederken öbür yandan bütün yeniliklerden yararlanmayı da öğütler³³.

Din ve toplum hayatında bireyin yerine getirmesi gereken bir takım görev ve sorumlulukları vardır. Birey hayatta kaldığı müddetçe hem kendi hayatını sürdürmek için gerekli olan biyolojik/psikolojik ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak, hem de başta ailesi olmak üzere yakın çevresinin, bundan daha öteye toplumun ve insanlığın kendisiyle ilgili beklentilerine cevap vermek zorundadır.

³² Joachim Wach; *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul 1995, s. 372.

³³ Syed Muhammed Naquib el-Attas; "The Islamic Worldview: an Outline" *İslam, Gelenek ve Modernleşme*, İstanbul 1996, s. 239-240; Akdoğan; *age*, s. 54.

Bunun yanında kişi, inandığı ideolojinin veya dinî inancının kendine yüklediği görevleri de yerine getirmekle yükümlüdür.

Dolayısıyla yapısı gereği sınırlı bir karaktere sahip olan insan özgürlüğünün belirli bazı kurullarla, değerlerle ve beklentilerle sınırlandırılmış olması, insanın değişmez bir kadere mahkum olduğu anlamına gelmez³⁴. Gestaltçı yaklaşım insanın seçimleriyle yaşadığını söyler. Ancak seçimin olduğu her yerde, o tercihte karar kılmakla ortaya çıkan mutlak bir sorumluluk söz konusudur. İnsan bu sorumluluğundan kaçamaz. Kaçarsa varoluşuna aykırı davranmış olur³⁵.

Günümüz Toplumunda Dinsellik ya da Bir Müslümanın Özellikleri Üzerine

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının ölçtüğü kadarıyla denekler kendilerini dindar olarak tanımlarken ortak değerleri paylaştığı görülmektedir. Tanımlanan dinsellik üzerinde demografik değişkenlerin farklılık doğurduğu görülmüştür.

Bir müslümanda bulunması istenen özellikler ve davranışlar bütünü olarak tanımladığımız dinsellik (dindar algısı) kavramı ile İslâm'ın temel kaynaklarında belirtilen değişmez ve kutsal gelenekler arasında sıkı bir bağ vardır. Dolayısıyla bu dinî değer ve normlar, müslümanların bireysel ve sosyal kimliklerinde etkilidir.

Nitekim dinselliğin birinci faktörünü oluşturan nitelik ve davranışlara sahip bir müslüman olarak algılamaları '*dinsellikte dini özellik ve davranış*' boyutu olarak isimlendirilmiştir (Bk. Metot bölümü). Dinselliğin ikinci faktörünü oluşturan "*merhametlilik, iyi niyetlilik, müşfiklik iyilikseverlik, iyi kalplilik, sevecenlik, iyi ilişkiler kurma, kardeşlik duygusu, karşısındakine değer verme, misafirperverlik, hayır severlik, uyumluluk,*" gibi özellikler dinselliğin '*sosyal yön boyutu*' olarak değerlendirilmiştir.

Dinselliğin diğer iki boyutuna giren kişisel ve sosyal ahlâkî meziyetleri yansıtan "*Cesaretlilik, sosyallik, üretkenlik, kişilik, bilgili olma gayreti*" gibi özellikler, dinselliğin '*kişisel ahlâk boyutu*' olarak isimlendirilmiş; "*kıskançlık, kibirlilik*" gibi istenmeyen iki özellik ise dinsellikte '*kötü huy*' olarak adlandırılmıştır.

Kur'ân'a göre bir müslüman kimliğini belirleyen özellik ve davranışlar bağlamında müslüman "*haksızlık etmeyen, haksızı desteklemeyen*³⁶, *yapamayacağınu va'detmeyen*³⁷, *sabreden*³⁸, *kendi aleyhinde olsa bile olsa doğruyu söyleyen*³⁹, *insanları*

³⁴ Abdülkerim Bahadır; *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İstanbul 2002, s. 54 vd.

³⁵ Doğan Cüceloğlu; *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul 1991, s. 488.

³⁶ K.K.: 6/144; 4/105.

³⁷ K.K.: *Saf*, 61/2,3.

³⁸ K.K.: *Zuhruf*, 43/54.

³⁹ Müslim, *birr*, 103.

*küçümsemeyen*⁴⁰, *iki yüzlü olmayan*⁴¹, *insanlara karşı şefkatli*⁴², *adâletli*⁴³, *bilmediğini bilene soran*⁴⁴, *'kin*⁴⁵, *kızgınlık*⁴⁶, *çekemezlik*⁴⁷, *iftira*⁴⁸ ...' gibi olumsuz tutumlardan uzak olan insan" olarak tanımlanmaktadır. Bu değerler sadece müslüman için değil bütün inançlı insanlar için geçerli ve olumlu değerler olarak evrenselidir⁴⁹.

Araştırma bulguları, insanların kendilerini dindar olarak tanımlamalarında yani dinsellikte farklılıklar olduğunu göstermiştir. Kimileri inanç ve ibâdete ilişkin kimliğini öne çıkarırken, kimileri dinsellikte sosyal ilişkiler alanına ilişkin özelliklerini öne çıkarmaktadır. Meselâ kadınlar, dinselliklerini tanımlarken dinin sosyal yönünü erkeklere göre daha çok öne çıkarmaktadırlar.

Dinselliğin "dinî özellik ve davranış" ve "kişisel ahlâk" boyutlarına giren özellikler bakımından kadın ile erkekler arasında fark yoktur. Dolayısıyla bazı bireysel ve bölgesel farklılıklara rağmen, günümüz Türk toplumunda ortak dinî özellik ve davranışların paylaşıldığını ve İslâm'ın öğretileri doğrultusunda hareket etme arzusunun bulunduğunu; fertlerin kendilerini dindar bir müslüman olarak gördüklerini söyleyebiliriz.. Ancak bu dindarlık veya dindar anlayışında, dinin inanç boyutu daha çok öne çıkarken, davranış boyutu yani ibâdet alanıyla ilgili tutum ve davranışlar daha geri planda kalmaktadır.

⁴⁰ K.K.: Rum, 30/60.

⁴¹ K.K.: Bakara, 2/264, Enfal, 8/47.

⁴² Buhârî, *tevhid*, 3; Müslim, *fedâil*, 65.

⁴³ "Mühakkak ki Allah, adâleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, dışünüp taşınmaz diye size öğüt verir." K.K.: Nahl, 16/90; Şuara, 42/15; Nisa, 4/58.

⁴⁴ K.K.: Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7.

⁴⁵ Buhârî, *Tecrid*, 12/142.

⁴⁶ K.K.: Ali *imrân*, 3/134.

⁴⁷ Tirmizî, *birr* 15.

⁴⁸ K.K.: Yusuf, 12/18.

⁴⁹ Önemli olan husus, İslâm'ın bu ideal ve evrensel değer ve normlarına uygun davranabilmektir. Bunlar çağa ve kişiye göre değişmez ancak insanların kendi biyolojik ve psikolojik yapılarından kaynaklanan istek ve ihtiyaçları ile toplumun istek ve ihtiyaçları zaman zaman çatışabilmektedir. Kur'an'da ifade edildiği şekliyle müminlerin (inananların) kimliklerini belirleyen temel davranış alanlarını şöyle sınıflamak mümkündür: 1) *İnançlarla ilgili kimlik*, 2) *İbadetlerle ilgili kimlik*, 3) *Sosyal ilişkileriyle ilgili kimlik*, 4) *Aile ilişkileriyle ilişkili kimlik*, 5) *Yaradılış/tabiat ile ilgili kimlik*, 6) *Tepkisellik/reaksiyonerlik ve duygusallık ile ilişkili kimlik*, 7) *Alak ve bilgiyle alakalı kimlik*, 8) *İş ve meslek hayatıyla ilgili kimlik*, 9) *Bedinle ilgili kimlik*. Bütün bu alanlardaki tutum ve davranışlarına göre bir müslümanın kendi dinî kimlik ve kişiliğiyle ilgili tanımlamaları belli bir atf sistemi oluşturur. Bunlar, gelecek ve kültür içinde önemsenen ve benimsenen durumlar olarak görüldüğü için, dinselliği bir sosyal algılama biçimi olarak görebiliriz. İşte bu özellik ve davranışlara göre insanların kendilerini "dindar" biri olarak tanımlamaları mümkündür. *Bu konuda geniş bilgi için bkz. Necatî, M. Osman, Kur'an ve Psikoloji*, çev.: Hayati Aydın, Ankara 1998, s. 206-209.

Dinselliğin Kadın/Erkek Aleyhtarlığında Etkisi Üzerine

Dinsellik değişkenleri ile erkek ve kadınlarla ilgili görüşler arasında ilişkiyi gösteren bulguları şöyle özetlemek mümkündür:

1) Dinsellik değişkenlerinin erkek ve kadın aleyhtarlığı üzerinde olduğu gibi, diğer çeşitli konulardaki görüşler üzerinde de anlamlı etkisi vardır.

2) Bağımlı değişkenler üzerinde en fazla katkısı bulunan değişken dinselliğin '*dini özellik ve davranış boyutu*'dur. Bu değişken, 8 bağımlı değişkeni oluşturan görüşler üzerinde anlamlı etkilere sahiptir.

3) Dinselliğin '*dini özellik ve davranış*' boyutu ile birlikte ikili veya üçlü blok halinde diğer dinsellik boyutlarının ortaklaşa etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

4) Değişkenler arası ilişkinin yönü ve açıklayıcı gücü aynı model içinde birbirinden farklıdır.

5) Dinsellik ile geleneksellik arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Başka bir ifadeyle dinsellik arttıkça, erkek aleyhtarı tutumlar azalmaktadır.

6) Kadın aleyhtarlığı ile dinselliğin üç boyutu arasında ilişki bulunmaktadır. Dinî özellik ve davranış boyutu geliştikçe, kadın aleyhinde görüşler azalmaktadır.

7) Kıskanç ve kibirli olmama yönünde puanlar arttıkça, kadın aleyhtarlığı da artmaktadır.

Dinsellik ile kadın ve erkeklerle ilgili görüşler arasında ilişki gösteren bulgular (sonuçlar) genelde araştırma hipotezlerini doğrular mahiyettedir.

Dinselliği tanımlayan özellik ve davranışlar dört boyutta toplanmıştır. Buna göre özellikle dinselliğin "*dinî özellik ve davranış*" boyutuyla "erkek/kadın taraf-tarlığı" arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Çünkü "dinselliğin bu boyutuna giren özellik ve davranışları" yansıtan puanlar yükseldikçe, hem erkek aleyhtarlığını yansıtan görüşlere katılma yönündeki tercihlerde azalma, hem de kadın aleyhtarı görüşlerde azalma gözlenmiştir. Bu durum hem din ve dindarlık algısında, hem de geleneksellik-modernlik bağlamında sosyal değer ve normlarda bir değişim olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları ve sınırları çerçevesinde incelenen görüşler ile dinsellik arasında ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Erkek ve kadınlarla ilgili görüşlere gelince, çeşitli durumlara göre kadın ve erkeğe atfedilen statü ve değeri yansıttığı farz edilen bazı kalıp yargılara karşı gösterilen tepkiler söz konusudur. Erkek/kadın aleyhtarlığı bağlamında gelenek-sellik-modernlik anlayışını ortaya çıkarabilecek bu tepkiler aslında, benimsenen geleneksel ve modern değer yargılarından oluşan bir zihin yapısının (kognisyonların) açıklayıcı ve anlamlı göstergeleridir.

Bulgulara göre dinsellik değişkenlerinin görüşler üzerinde anlamlı katkı ve etkisi olduğu anlaşılmıştır. Dinselliğin “*dinî özellik ve davranış*” boyutuyla ilgili tutum ve davranışlar arttıkça, erkek aleyhtarlığının artması, kadın aleyhtarlığının azalması çok ilginçtir. Bu anlamda feminist söylemlerin aksine müslümanların kadın lehinde ve erkek aleyhtarı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Dinsellik ile erkek/kadın aleyhtarlığı bağlamında da “erkek/kadın aleyhtarlığı ya da karşıtlığından çok cinsiyete dayalı rol ayırımına karşı çıktığını düşünüyorum.”

Bu duruma göre dinsellik azaldıkça, toplumun geleneksel veya modern ortak değer ve normlarına uygun davranma da azalacak demektir. Bugünün insanı kendini dindar olarak algıladığı gibi, dinî ve kültürel değerlerini sorgulayarak günümüzün sosyal problemlerine çözüm getirme ve sosyal barışı sürdürme arzusu taşımaktadır.

Dinsellikte dinî özellik ve davranışlar geliştikçe, geleneksellik-modernlik bağlamında hem gelenekten, hem de modern değerlerden yana değer yargılarının giderek daha fazla benimsendiği söylenebilir.

Bulguları değerlerin amaçları ve işlevleri bakımından değerlendirirsek, “dindarlık, toplumun âdetlerine saygı ve bağlılık” gibi değerler, hem dinsellikte hem de kadın ve erkeklerle ilgili görüşlerde etkili olmaktadır. Bu anlamda dine bağlılık, dinin emir ve yasaklarına, toplumun normlarına, geleneksel kültür değerlerine duyarlılık, netice itibarıyla mutlu ve uyumlu bir sosyal hayat sürdürmesini sağlayabilir.

Devam Ettirmek İstenen ama Giderek Değişen Sosyal Değerler

Araştırma bulgularına göre ölçeğimizin 3. alt faktörünü oluşturan görüşler genellikle “ailede ve evlilik hayatında ortak karar verme, evlilik öncesi kurulacak ilişkileri belirleyen değerleri” sorgular mahiyettedir.

Yüksek puanlar (3-4) bu görüşlere katılmamayı temsil ettiği için, çağdaş değerleri benimseme arzusunu göstermektedir. Düşük puan (1-2) ise bu görüşlere katılmak ya da gelenekten yana tutum ve davranışlara daha olumlu bakma isteğini ifade etmektedir. Yani “Doğum kontrolüne kim ve niçin karşı? Gençler evlenecekleri eşleri, ailelerin görücü usulü yerine kendileri mi seçmeli? Evlenmeden önce flört belli sınırlar dahilinde kaldığı takdirde gerekli ve faydalı mıdır?” sorularının cevabı bu tepkiler ışığında verilebilmektedir.

Bu üç konuyla ilgili bulguları şöyle özetlemek ve yorumlamak mümkündür: İlginç olan husus, bu konularla ilgili görüşlere kadınların (ort.=3,36) erkeklerden (ort.=2,86) daha fazla karşı çıkmalarıdır. Doğum kontrolüne karşı tutumlar kadınlarımızda daha yoğundur (Tablo 2, p=.000).

Gerçi doğum kontrolü kullanmaya karşı gibi görünse de, bu uygulamanın giderek yaygınlaştığı gündelik gözlemlerden anlaşılmaktadır. Modernleşme süreci

içinde Batılı değerlerin olduğu gibi kabullenilmediğini söylemek mümkündür. Burada da İslâm Dini'nin zina, aile ve cinsel hayatla ilgili emir ve yasaklarının rolü inkâr edilemez.

Bu görüşleri benimsememe yönündeki tercihlerde *medeni durum, yaş ve yöre faktörlerinin* de katkısı vardır. Gençlerin (25 yaş ve altındakiler) bu görüşlere (modern zihniyet) daha fazla karşı çıktıklarının göstergesi olan ortalama puanı (ort.=3,22) onların geleneksel anlayışı benimsediklerini ya da geleneksel değerler çerçevesinde düşündüklerini göstermektedir. 26 yaş ve üzerindekiyle göre gençlerin daha geleneksel tutumlar sergilemesi muhtemeldir. Bu tepkiler, gençlik döneminin psikolojik ve zihni yapısına daha uygun gibi görünmektedir.

Bölgelere göre ise Trakya (ort.= 1,79) ve Marmara (ort.= 1,82) Bölgesi'nde, bu görüşleri benimseme eğilimi en yüksek düzeyde bulunmaktadır. *Doğum kontrolünden yana, görücü usulüne karşı, evlilik öncesi flörtü (belli sınırlar içinde kalmak şartıyla) gerekli ve faydalı bulma* yönünde eğilim biraz daha fazla gibi görünmektedir.

Diğer bütün bölgelerde bunun tersine bir durum söz konusudur. Modern zihniyete en fazla karşı tutumlar, *Karadeniz* (ort.= 1,40) *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'*ndedir. Bu bulgular diğer araştırmaların bulgularıyla da örtüşmektedir. Ancak Marmara ve Karadeniz bölgeleri arasında anlamlı fark görülürken; diğer bölgelerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. (Krs.; Tablo 7)

Dinsellik değişkenlerinin etkisine gelince, bu görüşler ile dinselliğin üç boyutu arasında anlamlı ilişki ve etkileşim vardır. Dinselliğin *dinî özellik ve davranış boyutu* arttıkça, karşı çıkma tepkileri azalırken; dinselliğin *"sosyal yönü ve kişisel ahlak yönü"* geliştikçe "karşı tepkiler" de o randa artmaktadır (Krs.; Tablo 10: beta= ,254; beta= ,130; beta=,105).

Açık-saçık fıkralar anlatmak, evlilikte eşini aldatmak erkeklere mi yakışır? Ya Kadın için ekonomik ve sosyal özgürlük ne olacak?

Bu konuları kapsayan dördüncü faktör aşağıdaki 3 sorudan oluşmuştur:

1) Açık-saçık fıkralar anlatmayı daha çok erkeklere yakıştırmaya, 2) Evlilikte erkeğin eşini aldatması makul karşılama ve 3) Kadın için ekonomik özgürlük mü, erkekler tarafından belirlenen ideal kadın tipini kabullenme mi

şeklinde kısaltarak ifade edebileceğimiz bu görüşlere karşı tepkilerde dinselliğin sadece bir boyutunun etkisi görülmektedir. Dinselliğin sosyal boyutuna giren tutum ve davranışlar arttıkça, bu görüşleri reddetme de artmaktadır. Burada gözle görülür bir anlayış değişikliğini ve yeni bir zihniyet yapısını görebiliyoruz.

Kadınların bu görüşleri reddetme tepkileri erkeklerden daha şiddetlidir. Tahsil yükseldikçe bu karşı tepkiler de artış göstermektedir. Yöre ve yaş faktörlerinin bu görüşlere karşı çıkma davranışlarında bir farklılık yaratmaması, geleneksel zihniyetin giderek değişme eğilimi içinde olduğunun da bir göstergesidir.

Burada toplumsal ahlâkın bir yansımasını görmek mümkündür. Zira açık-saçık fıkra anlatma, muhtemelen ne erkeklere ne de kadınlara yakıştırılmaktadır. Evlilikte erkeğin eşini aldatması (kaçamak yapası) da makul karşılanmamaktadır.

Bunanla birlikte “kadın için ekonomik ve sosyal özgürlük” konusunda da “hayır” denilmektedir.

Kadınlara ve erkeklere evlenmeden önce hiç kimse ile cinsel ilişkiye girmemeleri söylenmeli midir?

Ölçeğin bu boyutla ilgili görüşler kadın ve erkeklerin evlilik öncesi cinsel hayatla ilgili tutum ve davranışlarını sorgular mahiyettedir. “*Namushu, hayalı, iffetli ve ahlâklı*” gibi olumlu nitelendirmelerle açıklanabilecek bir cinsel ahlâk anlayışı içinde dinin zina ve günah kavramlarıyla da çok sıkı bir ilişkisi olduğu gayet açıktır.

Nikahsız cinsel ilişki, zina olarak kabul edilir ve haramdır. Bu yasak fiil kadın-erkek her müslüman için aynı derecede de suçtur. Bu suçu işlemek ve günaha girmek için bu uyarının yapılması gerekli ve olumlu bir görev olarak kabul edilmektedir. Cinsel ahlâkla ilgili “kadın ve erkeklere evlenmeden önce hiç kimse ile hatta nişanlıyla bile cinsel ilişkiye girmemeleri” uyarısı söz konusu idi:

Erkeklere ve kadınlara evlenmeden önce hiçbir kimse ile hatta nişanlı ile bile ilişkiye girmemesini söylemek gerektiği yönündeki bu anlayış, bizim dinî ve millî kültürümüzde bireysel ve toplumsal ahlâkın çok önemli ve olumlu bir dayanağıdır. Bu görüşlere katılmak geleneğe uygun tutum ve davranışlara göre hareket etmek anlamına gelir.

Ölçek parametrelerine göre düşük puanlar geleneksellikten yana eğilimi, yüksek puanlar ise modernlikten yana eğilimi temsil etmektedir. ANOVA sonuçları genel ortalamanın ($X=1.65$) 2'nin altında olduğunu gösterdiği gibi, Yöre, tahsil, cinsiyet ve yaş gibi demografik faktörlerin de bu konularda farklılık yaratmadığını ortaya koymaktadır (Kırs.; Tablo 2 ve 4).

Dinselliğin bu görüşler üzerinde oldukça anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre dinsellikte “*dinî özellik ve davranış*” boyutuna giren özellikler arttıkça, bu görüşlere karşı çıkma azalıyor. Dinsellikte “*kişisel ahlâkî yön*” arttıkça, bu görüşlere karşı çıkma da artıyor. Dinselliğin birinci boyutunun etkisi çok yüksektir. Görüşlerdeki değişimlerin yaklaşık %44'ünü açıklayabilmektedir (Tablo 11: $\beta = -.436$, $t = -11,446$, $p = .000$)

Küfür, sarhoşluk ve evlenme teklifinde bulunabilme kimin hakkı?

Küfür etmek ve açık-saçık konuşmak, sarhoşluk gibi tutum ve davranışları kadınlar için daha kötü görme gibi tutum ve davranışların altında sosyo-kültürel

ahlâki değerler yatar. Aynı şekilde kadınların da evlenme teklifinde bulunabilmesi bizim kültürümüzde vardır. Ancak uygulamalar yöre ve töreye göre değişebilmektedir.

Araştırmaya katılanlar kadınların da erkekler gibi evlenme teklifinde bulunabilme özgürlüğüne sahip olma ihtiyacını ve gereğini duymamaktadırlar. Aslında hem kadınlar, hem de erkekler bu konularda geleneksel ve uydumcu (conformist) değerlere sahip gibi görünmektedirler.

Toplumun geleneksel kültürüne ya da dine dair bazı fikirlerin ve âdetlerin kabullenilmesi, bağlılık, saygı gösterme şeklinde ifade edilebilecek bir değerler manzumesi olan gelenekten memnun gibi görünmektedirler. Sorarsanız muhtemelen genelde kendilerini "mütevazı, dindar, geleneğe saygılı, ılımlı, uyumlu, feragat eden ve hayattaki rolünü ya da payını kabul eden" bireyler olarak görecektirler.

Kadın lehine değişimci-eşitlikçi bir tavır olarak modern zihniyeti temsil eden bu görüşlere karşı çıkılması veya bunların benimsenmesinde evliliğin de etkisi görülmektedir. Genel olarak hem evliler hem de bekârlar bu görüşleri reddederken, bekârların evlilere göre daha geleneksel bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Zira geleneksel zihniyetin göstergesi olan ortalamalar arasındaki fark anlamlıdır (Bekâr ort. = 2.40; Evli ort. =2.18, Dul/Boş. Ort. =2.61).

Dinselliğin "*dinî özellik ve davranış*" boyutuna giren tutum ve davranışlar artıkça, küfür etmek, açık-saçık konuşmak gibi davranışların erkekler göre kadınlarda daha çirkin veya yakışıksız olduğu fikrine itiraz azalmaktadır. Aynı şekilde dinsellikteki artışla birlikte, sarhoşluk ve kadının evlenme teklifinde bulunabilmesi konusundaki görüşlere katılma ya da benimseme eğilimi de azalmaktadır.

Bu çalışma, güncel ve geniş kapsamlı konuları irdelerken, kendi amaç ve sınırlılıkları içinde hedefine ulaşmıştır. Ancak dinsellik, geleneksellik ve modernlik bağlamında yapılmış ve yapılacak diğer araştırmalarla bu çalışmanın eksiklikleri tamamlanacaktır.